

UNIVERZA V LJUBLJANI

TEOLOŠKA FAKULTETA

Jakob Valič

OKOLJSKA PROBLEMATIKA NA EVROPSKIH

EKUMENSKIH ZBOROVANJIH

(BASEL, GRADEC, SIBIU)

MAGISTRSKO DELO

Ljubljana, 2015

UNIVERZA V LJUBLJANI

TEOLOŠKA FAKULTETA

ENOVITI MAGISTRSKI ŠTUDIJSKI PROGRAM TEOLOGIJA

Jakob Valič

**OKOLJSKA PROBLEMATIKA NA EVROPSKIH
EKUMENSKIH ZBOROVANJIH
(BASEL, GRADEC, SIBIU)**

MAGISTRSKO DELO

Mentor:

Doc. dr. Bogdan Dolenc

Ljubljana, 2015

ZAHVALA

Zahvaljujem se vsem profesorjem Teološke fakultete, ki so me v času študija poučevali. Posebna zahvala velja mentorju magistrske naloge, doc. dr. Bogdanu Dolencu, za vse nasvete, spodbude in napotke, predvsem pa za potrpežljivost.

SEZNAM UPORABLJENIH KRATIC IN OKRAJŠAV

CCEE = Consilium Conferentiarum Episcoporum Europae = Svet evropskih škofovskih konferenc

CEC = Conference of European Churches = Konferenca evropskih Cerkev

CS = II. vatikanski koncil, Pastoralna konstitucija o Cerkvah v sedanjem svetu

CD = zbirka Cerkvini dokumenti

EEA1 = First European Ecumenical Assembly = prvo Evropsko ekumensko zborovanje

EEA2 = Second European Ecumenical Assembly = drugo Evropsko ekumensko zborovanje

EEA3 = Third European Ecumenical Assembly = tretje Evropsko ekumensko zborovanje

IPCC = Intergovernmental Panel on Climate Change = Medvladni odbor za okoljske spremembe

KKC = Katekizem katoliške Cerkve.

KAZALO

1.	UVOD.....	1
1.1	Evropska ekumenska zborovanja in okoljska problematika	1
1.2	Cilj naloge	3
1.3	Umestitev problematike v teološki okvir	3
1.3.1	Je za okoljsko krizo odgovorno krščanstvo?	3
1.3.2	Izvirni greh in njegove posledice.....	5
1.3.3	Biblični nauk o stvarjenju	6
2.	PREDSTAVITEV ZBOROVANJA V BASLU	9
2.1	Pomen molitve	10
2.2	Priprave na zborovanje.....	11
2.3	Delovne skupine.....	13
3.	SPOROČILO ZBOROVANJA V BASLU.....	16
3.1	Teološki temelj naše odgovornosti.....	16
3.2	Vzroki za krizo	18
3.3	Priznanje grešnosti in spreobrnitev	19
3.4	Priporočila za delovanje	20
3.4.1	Naloga kristjanov	21
4.	POVZETKI POMEMBNEJŠIH PRISPEVKOV ZBOROVANJA V BASLU	22
4.1	Nadškof Kiril: Ekologija duha	22
4.1.1	Iskanje vzrokov	22
4.1.2	Teološka razlaga: od suženjstva do osvoboditve	24
4.1.3	Odgovor Cerkve in naloga kristjanov	27
4.2	Aruna Gnanadason: Izziv Juga Evropi.....	29
4.2.1	Tehnološki terorizem Severa nad Jugom.....	29
4.2.2	Genetska vojna.....	30
4.3	Mario Pavan: Ohranjanje stvarstva – naloga kristjanov	32
4.3.1	Od uničenja k obnovi.....	33
5.	PREDSTAVITEV ZBOROVANJA V GRADCU	35
5.1	Sprava – Božji dar in človekovo prizadevanje.....	35

6.	SPOROČILO ZBOROVANJA V GRADCU	37
6.1	Sprava kot nova oblika odgovornosti za okolje.....	37
6.2	Odgovornost do prihodnjih rodov	38
6.3	Sklepni dokument.....	39
6.3.1	Naravne religije občudujejo stvarstvo	40
6.3.2	Celovitost in lepota stvarstva	41
6.3.3	Okoljska ozaveščenost in priporočila.....	42
7.	POVZETEK PRISPEVKA ZBOROVANJA V GRADCU	43
7.1	Karekin I.: Soočimo se s samimi seboj.....	43
7.1.1	Teološko ozadje sprave: novo življenje	43
7.1.2	Zgodovinski pregled.....	44
8.	PREDSTAVITEV ZBOROVANJA V SIBIU	45
8.1	Potek dela in udeležba	45
8.2	Prvo okoljsko ozaveščeno zborovanje.....	47
9.	SPOROČILO ZBOROVANJA V SIBIU.....	48
9.1	Vloga Cerkev v evropski družbi: dialog in izvir upanja.....	48
9.2	Pogled v prihodnost	49
9.2.1	Tehnološki in duhovni odgovor na okoljsko krizo.....	50
9.3	Sporočilo sklepne listine.....	51
10.	POVZETKI POMEMBNEJŠIH PRISPEVKOV ZBOROVANJA V SIBIU	53
10.1	Isabel Carter: Skrb za okolje kot del krščanskega življenja	53
10.2	Metropolit Christopher: Krščanska teologija in praksa v času okoljske krize 55	
10.2.1	Askeza	57
10.3	Metropolit Gennadios: Pravoslavje in okoljska kriza danes.....	58
11.	ZAKLJUČEK.....	61
11.1	Okoljska kriza ima korenine v človekovi notranjosti	61
11.2	Skrb za najbolj revne in za prihodnje rodove	62
11.3	Ekumensko in družbeno povezovanje	63
11.4	Od besed k dejanjem.....	64
11.5	Pogled v prihodnost	65
12.	POVZETEK	67
12.1	Ključne besede	68

13.	ABSTRACT.....	69
13.1	Keywords.....	70
14.	REFERENCE.....	71
14.1	Prvo Evropsko ekumensko zborovanje	71
14.2	Drugo Evropsko ekumensko zborovanje.....	72
14.3	Tretje Evropsko ekumensko zborovanje	73
14.4	Druge reference	74

1. UVOD

Okoljska problematika je iz dneva v dan bolj očitna in neizbežna problematika današnje družbe. Obstaja veliko število organizacij in posameznikov, ki se trudijo poiskati odgovor na pereča okoljska vprašanja današnjega časa. Nedavno objavljena okrožnica papeža Frančiška *Hvaljen, moj Gospod* nam je v dokaz in upanje, da se te problematike zaveda in se ji je pozorno posvetila katoliška Cerkev. Še več. Ob zgodovinskem pregledu naletimo na tri dogodke, na katerih so svoje stališče v zvezi z okoljsko problematiko jasno izrazile evropske krščanske Cerkve. Gre za tri Evropska ekumenska zborovanja, od katerih se je prvo odvijalo v Baslu (Švica) leta 1989, drugo v Gradcu (Avstrija) leta 1997 in tretje v Sibiu (Romunija) leta 2007. S preučevanjem dokumentacije vseh treh Evropskih ekumenskih zborovanj izvemo, da so se delegati evropskih Cerkva že pred leti opredelili do okoljske problematike in v zavedanju nenadomestljivega doprinosa Cerkve v zvezi z reševanjem te problematike spodbudili krajevne Cerkve in vernike k sodelovanju.

1.1 Evropska ekumenska zborovanja in okoljska problematika

Človeštvo se v zadnjih desetletjih sooča z vedno več okoljskimi težavami, ki so posledica našega ravnanja z okoljem. Mnogo znanstvenih in humanitarnih okoljevarstvenih organizacij podaja svoje mnenje in objavlja rezultate svojih raziskav v zvezi z okoljsko problematiko. V ta dialog vstopajo tri Evropska ekumenska zborovanja z namenom, da predstavijo mnenje in doprinos Cerkve na področju varstva okolja. Pri tem je vedno treba imeti v mislih dejstvo, da Cerkev okolju pripisuje poseben pomen, saj v njem ne vidi zgolj empiričnega dejstva, naravnih zakonov in biotske pestrosti, temveč zmeraj in predvsem Božje stvarstvo. Zato v nalogi namesto pojma 'narava' pogosto uporabljamo pojem 'stvarstvo'.

Evropska ekumenska zborovanja niso bila v celoti namenjena okoljski problematiki. Na njih se je razpravljalo tudi o družbenih vprašanjih. V Baslu so se udeleženci poleg obravnave okoljske problematike posvetili tudi vprašanju miru in pravičnosti. V Gradcu, kjer je bila osrednja tema sprava, je bilo govora o spravi do Boga, med ljudmi

in v odnosu do okolja. V Sibiu je razprava o okolju zavzemala en forum od devetih. Evropa se zaveda svoje pomembne vloge pri ohranjanju stvarstva in žal tudi vloge, ki jo je imela in jo še vedno ima pri uničevanju stvarstva. Čuti odgovornost, da popravi svoje napake in k temu spodbudi tudi druge. Sporočilo treh Evropskih ekumenskih zborovanj ni omejeno le na Evropo, temveč seže do vseh ljudi, ki so mu pripravljene prisluhniti. Pomen treh zborovanj se še dodatno poveča spričo dejstva, da so bila ekumenska, torej so se jih udeležile evropske krščanske Cerkve: povsod so bili navzoči delegati vseh treh večjih krščanskih Cerkva (katoliške, protestantske in pravoslavne) ter predstavniki drugih krščanskih Cerkva. Udeleževali so se razprav in skupaj molili. Rezultat je bil očiten: vzdušje molitve in zavzetosti, ki je težko ponovljivo, razen kadar se bratje združijo med seboj v smislu: »Bratje, rotim vas v imenu našega Gospoda Jezusa Kristusa: vsi govorite isto in med vami naj ne bo razprtij. Med seboj se dopolnjujte v istem umu in istem hotenju.« (1 Kor 1,10) Vsa tri zborovanja so pospeševala ekumenizem med kristjani.

Če pogledamo v Slovenski veliki leksikon, dobimo pod geslom 'varstvo okolja' sledečo definicijo: »Dejavnosti države, nevladnih organizacij in posameznikov za ohranitev in izboljšanje življenjskega okolja ter preprečevanje manjšanja biotske raznovrstnosti; spodbujajo uravnotežen človekov odnos do naravnega okolja, razumno rabo naravnih virov in dobrin, ohranjanje in vzdrževanje naravnega ravnotežja brez uničujočih posledic za rastlinstvo in živalstvo. V ožjem pomenu preprečevanje negativnih učinkov človekovega delovanja na okolje. Pomembna naloga varstva okolja je preprečevanje onesnaževanja (odpadki), emisije nevarnih snovi in energije v okolje; doseže se s pravilnim vodenjem industrijskih postopkov in procesov (reciklaža uporabnih snovi, zbiranje, predelava in odstranjevanje odpadkov). Za zmanjševanje pritiskov na okolje so potrebni ukrepi celotne mednarodne skupnosti (Agenda 21¹); v Sloveniji so kljub prizadevanjem še vedno močno onesnažene predvsem tekoče vode, podtalnica ter zrak v medgorskih kotlinah in dolinah.« (Slovenski veliki leksikon 2003, s.v. »varstvo okolja«)

¹ Agenda 21 je sklepna listina, ki jo je leta 1992 objavila Organizacija združenih narodov na zborovanju v Rio de Janeiru, na katerem sta bili glavni temi varstvo okolja in trajnostni razvoj.

1.2 Cilj naloge

Na treh Evropskih ekumenskih zborovanjih je razprava potekala na temo pravičnosti, miru in varstva okolja. Cilj magistrske naloge je s pomočjo pregleda dostopne literature s treh Evropskih ekumenskih zborovanj razbrati sporočilo posameznega zborovanja v zvezi z varovanjem stvarstva. To bomo storili s pregledom dokumentov, ki sta jih izdala organizatorja zborovanj, in prispevkov delegatov krščanskih Cerkev, ki so se udeležili posameznega zborovanja. Tako bomo spoznali miselno okolje, v katerem so se nahajali udeleženci zborovanj. Pri tem bomo pozorni na versko okolje, iz katerega prihaja posamezni govornik. Hkrati se moramo pri navajanju misli govornikov s treh Evropskih ekumenskih zborovanj zavedati časovne umestitve. Praktično to pomeni, da nekateri podatki, predvsem številčni in zgodovinski, veljajo za leta 1989, 1997 ali 2007. Pomembnejše od podatkov je sporočilo zborovanj, ki seže do današnjega časa in nagovarja ne le kristjane, temveč vse ljudi dobre volje. Cilj naloge je to sporočilo predstaviti bralcem. Pri tem bomo odkrivali, kakšno vlogo ima Cerkev v zvezi z okoljsko problematiko. Spraševali se bomo, v čem je posebnost Cerkev glede na veliko število državnih in zasebnih okoljevarstvenih organizacij. Spoznavali bomo sadove ekumenskega prizadevanja Cerkev na področju varstva okolja.

1.3 Umestitev problematike v teološki okvir

Okoljsko problematiko bomo najprej umestili v širši kontekst teologije s pomočjo dokumentov 2. vatikanskega koncila, Katekizma katoliške Cerkev in prispevka slovenskega teologa Romana Globokarja. Sledeča umestitev nam bo služila kot teološka podlaga za razumevanje okoljske problematike, obravnavane na Evropskih ekumenskih zborovanjih v Baslu, Gradcu in Sibiu.

1.3.1 Je za okoljsko krizo odgovorno krščanstvo?

»Svetopisemsko navodilo, naj si človek podvrže zemljo, naj bi omogočilo neomejeno izkoriščanje zemeljskih dobrin in s tem pripeljalo do katastrofalnih posledic uničevanja naravnega okolja.« (Globokar 2003, 18) Takih in podobnih obtožb je bila Cerkev

deležna v začetku sedemdesetih let.² »Na prvih straneh judovsko-krščanskega Svetega pisma je utemeljen nepremostljiv prepad med človekom in naravo, s tem ko Bog Stvarnik zapove prvima človekoma, da naj si podvržeta zemljo in ji gospodujeta. V poročilu o stvarjenju naj bi imela svoje korenine izkoriščevalska usmeritev človeka do narave, ki se je v teku zgodovine razvila predvsem v zahodnem krščanstvu.« (18) Tudi nekateri katoliški teologi, kot na primer Eugen Drewermann, so zagovarjali neposredno povezavo med bibličnim naukom o stvarjenju in sedanjo okoljsko krizo. Po njegovih besedah naj bi bilo »celotno krščansko izročilo zaznamovano s tujostjo do narave, celo s sovraštvom do narave in zato povezano z radikalnim antropocentrizmom.« (18)

Priznati je treba, da je »nemitološko razumevanje narave kot posledica biblične razlage resničnosti bistveno vodilo k sekulariziranemu razumevanju naravnega okolja.« (18) V Bibliji obstaja jasna razmejitev med Bogom, ki je Stvarnik, in naravo, ki je ustvarjena. Ker narava sama zase ni sveta, ni božanska, »lahko postane predmet človeškega duha, ki jo po svoje preoblikuje. Narava tako nima več nobene vrednosti sama v sebi, ampak ima vrednost, v kolikor služi človeku.« (18–19) Vseeno biblično naročilo ne utemeljuje človekove neodgovorne dejavnosti do narave. Hkrati je treba imeti v mislih, da začetki antropocentrizma segajo dlje v preteklost kot začetki judovsko-krščanske tradicije. »Že od začetka poljedelstva in živinoreje skuša človek obvladovati naravo in se začne osvobajati od popolne odvisnosti od nje. Vse kulture poznajo določeno izkoriščanje narave; v nobeni kulturi ne živi človek v popolnem sožitju z naravo. Domorodna ljudstva niso uničila narave, ki jih obdaja, ne zaradi mistike narave ali že zaradi okoljske zavesti, temveč zaradi pomanjkljive tehnološke zmožnosti in majhnega števila prebivalcev.« (19)

»Kritično je potrebno ugotoviti, da ekološka problematika predolgo ni našla mesta v razmišljanju teologov in cerkvenega učiteljstva. Besedila Drugega vatikanskega koncila izražajo preveč optimistično podobo o znanstveno-tehničnem napredku, brez vsakega sledu o neprimernem poseganju sodobnega človeka v naravno okolje in o ambivalentnosti moderne tehnike.« (19) Izmed dokumentov 2. vatikanskega koncila se okoljevarstvene problematike najbolj dotika Pastoralna konstitucija o Cerкви v sedanjem svetu. Govori o tem, da kristjani, čeprav naravnani na nebeško domovino, ne smemo pozabiti na važno nalogo, ki jo imamo na tem svetu. »Ko namreč človek z

² Tezo je prvi postavil Lynn White v članku *Zgodovinske korenine naše ekološke krize*, ki je izšel v reviji *Science* leta 1967. (Globokar 2003, 18)

delom svojih rok ali s pomočjo tehničnih naprav obdeluje zemljo, da prinaša sadove in da postaja dostojno bivališče za celotno človeško družino, in ko se zavestno udeležuje življenja družbenih skupnosti, izvršuje od začetka časov razodeti Božji načrt, po katerem naj si človek podvrže zemljo in dovršuje stvarstvo ter hkrati oblikuje samega sebe; obenem spolnjuje véliko Kristusov zapoved, naj se požrtvovalno postavlja v službo bratom.« (CS 57) »Posamezniki in skupnosti namreč čutijo žejo po zares polnem in svobodnem, človeka vrednem življenju, ko sebi v korist podrejajo vse tisto, kar jim more današnji svet dajati v tolikšnem obilju.« (CS 9)

1.3.2 Izvirni greh in njegove posledice

Bog ni ustvaril sveta tako popolnega, da bi v njem ne obstajalo zlo, ker je hotel svet ustvariti »v stanju poti naproti svoji poslednji popolnosti. To nastajanje vključuje v Božji zamisli skupaj z nastajanjem nekaterih bitij izginjanje drugih, skupaj s popolnejšim tudi manj popolno, skupaj z zgrajevanjem narave tudi njeno rušenje.« (KKC 310). Teologi 2. vatikanskega koncila o tem razmišljajo takole: »V resnici so neravnovesja, zaradi katerih trpi sedanji svet, povezana s tistim bolj temeljnim neravnovesjem, ki ima svoje korenine v človekovem srcu.« (CS 10) Zavedati se je treba, da naravoslovne znanosti in tehnika »ne morejo prodreti do najglobljih temeljev stvarnosti. /.../ Obstoji celo nevarnost, da bi človek v prevelikem zaupanju v današnja odkritja mislil, da sam sebi zadostuje, in da ne bi več iskal višjih stvarnosti.« (CS 57) Človek je povabljen, da se v celoti izroči Bogu, saj priznanje Boga človeku ne zmanjša dostojanstva. Bog, ki je hkrati Stvarnik, odrešenik in voditelj zgodovine človeštva, »ne odvzema upravičene avtonomije človeka, marveč jo ravno postavlja nazaj v njeno prvotno dostojanstvo in jo v njej utrjuje.« (CS 41)

Tu se spet spomnimo poročila o stvarjenju in izvirni dobroti vsega ustvarjenega. To nam služi za dokaz, da zlo v človeku in v stvarstvu ne prihaja od Boga. »Če torej obstaja zlo, zanj ni odgovoren Stvarnik, ampak človekov greh. Z neposlušnostjo Božji besedi človek uniči odnos do Boga, do soljudi in do celotnega stvarstva. Celotno stvarstvo trpi zaradi človekovega greha.« (Globokar 2003, 21) Na človekovo pokvarjenost nas spomni poročilo o vesoljnem potopu. Bog kljub človeški hudobiji ne uniči vsega živega. Raje sklene zavezo z Noetom in vsemi živimi bitji. »Bog torej blagoslovi svet, takšnega, kakršen je. Svoje zaveze se bo držal neodvisno od

človekovega ravnanja. Božja zvestoba je večja kot moč zla. Stvarstvo ostane kljub grehu dobro Božje stvarstvo.« (21)

1.3.3 Biblični nauk o stvarjenju

Bog se je izraelskemu ljudstvu najprej razodeval kot odrešenik in osvoboditelj. Tekom stoletij so Izraelci spoznali, da je njihov Bog tudi Stvarnik vsega človeštva in vsega sveta. Biblično poročilo o stvarjenju uporablja enako besedišče kot svetopisemska besedila o sklepanju zaveze. »Razlaga stvarstva v odrešenjsko-zgodovinski perspektivi je tisto originalno, kar razlikuje biblično pripoved od izvenbibličnih mitoloških pripovedi o začetkih sveta. Svet je desakraliziran, zato se človeku ni potrebno pokoravati naravnim silam, ampak mora biti predvsem poslušen Božji besedi.« (Globokar 2003, 20)

Bog je Stvarnik, ki je svoje stvarstvo, svet, zaupal človeku: »Bog je ustvaril svet, da bi razodeval in priobčeval svojo slavo. Slava, na katero je naravnano stvarjenjsko Božje dejanje, je v tem, da bi stvari imele delež pri Božji resnici, dobroti in lepoti.« (KKC 319) Bog torej vabi svoje stvarstvo in še posebej človeka, da bi bil v odnosu z njim. »Stvarstvo ni le statični oder, na katerem se odvija drama zgodovine odrešenja, ampak v stvarstvu deluje Bog sam in razodeva svojo dobroto. Za bibličnega človeka narava torej ni 'nevtralna' danost, ampak jo razume kot Božji dar in samega sebe kot oskrbnika tega daru.« (Globokar 2003, 20)

Stvarstvo je povezano med seboj: »neštete različnosti in neenakosti nakazujejo, da nobena stvar ne zadošča sama sebi, da obstajajo le v odvisnosti druga od druge, da bi se tako medsebojno dopolnjevale v služenju drugim.« (KKC 340) Vse stvarstvo ima istega Stvarnika in je naravnano k temu, da ga slavi, zato obstaja solidarnost med vsemi stvarmi. (KKC 344) Vse dolguje svoj obstoj Bogu stvarniku. Vsako ustvarjeno bitje ima svojo lastno dobrost in popolnost. (KKC 338) Biblično poročilo o stvarjenju večkrat ponovi: »Bog je videl, da je dobro,« ob koncu stvarjenja pa Bog pogleda na celotno stvarstvo: »In glej, bilo je zelo dobro.« (1 Mz 1) »Različne stvari, hotene v njihovi lastni biti, odsevajo vsaka na svoj način žarek neskončne Božje modrosti in dobrote. Zaradi tega mora človek spoštovati lastno dobrost vsake stvari, tako da se izogiblje takšnemu neurejenemu uporabljanju stvari, ki prezira Stvarnika in ima pogubne posledice za ljudi in za njihovo okolje.« (KKC 339) Človek kot ustvarjeno bitje namreč ne more v celoti

razumeti in nadzirati stvarstva. Zaupati mora, da imajo dogodki v stvarstvu smisel v Božjih očeh. (Globokar 2003, 21)

Lepota stvarstva, lahko bi jo imenovali tudi red in harmonija, »izvirata iz raznovrstnosti bitij in odnosov, ki obstajajo med njimi. Človek jih polagoma odkriva kot zakone narave. Le-ti so predmet občudovanja učenjakov. Lepota stvarstva odseva neskončno Stvarnikovo lepoto.« (KKC 341) Hierarhija stvarstva nam razodeva, da je človek vrhunec stvariteljskega dela. (KKC 342)

Stvarstvo je simbol in zakrament Boga. Je »Božji dar, odtis Božje ljubezni in kot takšen tudi medij za srečanje z Bogom. Človekov primeren odgovor na ta Božji dar je najprej hvala in zahvala, kot jo najdemo v svetem pismu, posebej v psalmih in tudi v tradiciji Cerkev, kot npr. v *Sončni pesmi* Frančiška Asiškega. Človek – ki ima izkušnjo obdarovanega bitja – hvali, slavi in zahvaljuje Stvarnika za svoje življenje in vse stvarstvo.« (Globokar 2003, 21)

Človek ima med ustvarjenimi bitji posebno mesto. Bog je k človeku vodil živali, da bi jih ta poimenoval. (1 Mz 2,19) »Nekomu dati ime pomeni v bibličnem jeziku neko resničnost usmeriti za določen cilj, imeti določeno oblast nad njo.« (Globokar 2003, 23) Če je v pripovedi o stvarjenju pred tem razvidno, da je človek Božja stvaritev sredi drugih ustvarjenih bitij, je na tem mestu poudarjen vzvišen položaj človeka nad živalmi, ki jih lahko poimenuje in ima oblast nad njimi. Prvo poročilo o stvarjenju (1 Mz 1,1–2.4a) še bolj poudari posebno mesto človeka v stvarstvu. Edino človek je ustvarjeno po Božji podobi in samo njemu je dodeljena naloga vladanja nad zemljo. »V moči svoje podobnosti z Bogom dobi človek od Stvarnika nalogo, da si podvrže zemljo in ji gospoduje (1 Mz 1,28). (Globokar 2003, 24) Človekovo gospodovanje nad živalmi in nad zemljo je pogojeno s tem, da ostane v povezavi z Bogom in deluje kot Božja podoba.« »Zato se izrazov podvreči in vladati ne sme razumeti v smislu popolnega in poljubnega gospodovanja nad zemljo, ampak ti glagoli kažejo veliko bolj na 'kraljevski' način gospodovanja.« (24) V starem Orientu je namreč vladala idealna podoba kralja ne kot despota, temveč pastirja, ki svojo oblast izvršuje kot službo in skrb za svoje ljudstvo. Z naročilom gospodovanja je neločljivo povezano tudi zadnje Božje dejanje v poročilu o stvarjenju, ki ni stvarjenje človeka, temveč sobotni počitek. »Iz tega sledi, da naročilo človeku, naj si podvrže zemljo in ji gospoduje, ni zadnji cilj človeškega življenja. Zadnji smisel človeškega življenja ni delo, ampak posvečevanje sedmega dne. *Sabat* da človeku možnost izvajanja gospodovanja nad gospodovanjem. Posvečevanje sedmega

dne spominja človeka na to, da je edino Bog Stvarnik absolutni gospodar nad stvarstvom.« (24)

V drugi pripovedi o stvarjenju zasledimo Božje naročilo, naj človek uredi in ohrani edenski vrt. (1 Mz 2,15) Iz tega naročila, natančneje »v napetosti med urejanjem in ohranjanjem stoji bistvena značilnost vsakega človeškega delovanja. 'Urediti' pomeni ustvarjalsko, oblikovalsko dejavnost človeka, 'ohraniti' pa kaže na nujno ohranitev danosti za prihodnje generacije.« (Globokar 2003, 24) Oba vidika se med seboj dopolnjujeta. Bog je človeku zaupal stvarstvo, da ga oblikuje, a človek mora zmeraj in predvsem imeti v mislih, da to stvarstvo ohrani in varuje. Biblično poročilo o stvarjenju torej človeku ne daje podlage za izkoriščevalski odnos do narave. Celo nasprotno: »Božje naročilo, naj si človek podvrže zemljo in ji gospoduje (1 Mz 1,28), človeku ne podeljuje absolutne oblasti nad naravo, ampak mu nalaga skrb in odgovornost za zemljo.« (Globokar 2003, 25)

2. PREDSTAVITEV ZBOROVANJA V BASLU

Prvo Evropsko ekumensko zborovanje je potekalo v Baslu leta 1989. Nosilo je naslov *Mir v pravičnosti*, ki se navdihuje po psalmu 85: »Dobrota in zvestoba se bosta srečali, pravičnost in mir se bosta poljubila.« (Ps 85,11) Posvečeno je bilo razpravi o miru, pravičnosti in ohranjanju stvarstva. Zborovanje sta organizirala Svet evropskih škofovskih konferenc (CCEE³) s kardinalom Carlom Martinijem na čelu in Konferenca evropskih Cerkev (CEC⁴), katere predsednik je bil metropolit Aleksij. Predsednika sta ob začetku zborovanja v baselski stolnici z ognjem velikonočne sveče prižgala binkoštni ogenj, saj se je zborovanje začelo na binkoštni ponedeljek, 15. maja 1989, in trajalo do 21. maja. Udeležilo se ga je več kot 700 delegatov krščanskih Cerkev iz vse Evrope. Iz Jugoslavije je prišlo 22 delegatov, od tega 16 katoličanov, med njimi štirje Slovenci. Zborovanja se je udeležilo več tisoč obiskovalcev. »To zborovanje ima zgodovinski pomen, saj je bilo prvo ekumensko zborovanje v Evropi, na katerem niso bili navzoči samo uradni cerkveni predstavniki, ampak Cerkev v najbolj obsežnem pomenu besede.« (Koncilija 1989, 134) Obiskovalci so budno spremljali potek zborovanja: sodelovali so pri molitvah in liturgiji, poslušali so predavanja in imeli možnost podati repliko. »Ozračje, v katerem so se srečevali, je bilo prežeto s solidarnostjo, razumevanjem, krščanskim upanjem in odgovornostjo. Na vse je naredilo vtis.« (Fürer 1989, 1) Del tega občutja se je lahko prenesel preko medijev in pripovedi ljudi, ki so bili navzoči. Zborovanje je bilo evropsko in ekumensko, saj so na njem sodelovali možje in žene iz cele Evrope in skoraj vse krščanske Cerkev. »Krščanska vera, ki nam je skupna, je bila temelj zaupanja in solidarnosti. Na podlagi takih zborovanj lahko zraseta pravi mir in pravičnost.« (1) Na zborovanju so imeli pomembno vlogo tako delegati kot obiskovalci. Med njimi ni bilo tekmovalnosti, temveč sodelovanje. Tako se je lepo izražalo bratstvo med njimi. To je kontekst zbranih besedil z zborovanja v Baslu. Napisana so bila, da prenesejo sporočilo zborovanja in zanos, da bodo priporočila in prizadevanja izvršena. Namenjena so v prvi vrsti pripadnikom Cerkev, vernikom po župnijah in v skupnostih. »Resnični uspeh pa bo, če bo sporočilo preseglo te meje in prispevalo k miru, pravičnosti in ohranjanju stvarstva na svetovni ravni.« (1)

³ Svet evropskih škofovskih konferenc (CCEE) vključuje vseh 34 evropskih škofovskih konferenc.

⁴ Konferenca evropskih Cerkev (CEC) je ekumenska ustanova, ki povezuje 125 protestantskih in pravoslavnih Cerkev ter 25 pridruženih organizacij iz vse Evrope. (RKC 2007)

2.1 Pomen molitve

Zborovanje v Baslu je bilo verski dogodek. Dokumente zborovanja lahko prav razumemo le, če imamo v mislih, da so »bogoslužje, molitve in biblične študije bili redni vrhunci dneva.« (Fürer 1989, 1) Zaradi tega je bilo to zborovanje drugačno od vseh političnih zborovanj. Delegati so že na začetku razglasili, da so se zbrali, »da bi prisluhnili, kaj danes Sveti Duh govori Cerkvam« (CD 42, 1) in ni naključje, da so zborovanje začeli prav na binkošti. Zaključili so ga v istem priznanju: »Ekumenski proces za pravičnost, mir in ohranjanje stvarstva je na prvem mestu delo Svetega Duha. Samo v edinosti s Svetim Duhom se lahko temu delu posvetimo z veseljem in pogumom. Verujemo, da je Sveti Duh najgloblji vir življenja, pravičnosti, miru in spoštovanja do vsega stvarstva.« (44–45) Gospoda so prosili, naj jih naredi za orodje svoje pravičnosti, miru in prenove vsega stvarstva. Zedinili so se v molitvi za mir in jo naročali vsem kristjanom v Evropi. (45) »Na veliko delegatov in obiskovalcev so večji vtis kot predavanja in sklepna listina pustile molitve in bogoslužje.« (Wyrwoll 1989, 25) Prvo javno objavljeno sporočilo v pripravi na zborovanje je bila molitev za mir in pravičnost v Evropi. To ni bilo naključje. Organizatorji so imeli pred očmi pomen molitve že tekom priprave in njihovo upanje se je uresničilo. »Skupna molitev namreč izraža edinstvo, ki že stoletja povezuje kristjane v Evropi kljub vsem razlikam.« (25) Pripravljalna ekipa za molitev se je zato odločila, da bodo dnevno na sporedu tri dolge molitve. Z mislijo na Mojzesovo molitev, ki je Izraelce popeljala v zmago proti Amalečanom (2 Mz 17), so molitev spoznali kot izvir, kot podlago vsega, kar so poskušali doseči v Baslu. »Na podlagi molitve se lahko iskreno in trezno soočimo z realnostjo, rastemo v vzajemnem zaupanju, govorimo z jasno besedo.« (Wyrwoll 1989, 25)

Za namene zborovanja sta bili pripravljene dve knjižici: biblične študije in pesmi. Vsa besedila so bila na voljo v francoščini, nemščini in angleščini. »Kjerkoli se zberejo predstavniki Cerkva, so prisotna besedila Svetega pisma, ki so vir moči in poguma za upanje sredi razširjenega obupa in vdanosti v usodo.« (26) Delegati so najprej iskali pomen Božje besede v zgodovinskem kontekstu in jo nato povezali s sedanjim stanjem, z mislijo na to, kaj jim želi Bog preko svoje besede sporočiti v zvezi s tematiko zborovanja. »Božja beseda nam odpre oči, da spoznamo pravo naravo problemov in nas napoti na pot odrešenja.« (26) Vsak dan so delovne skupine svoje delo pričele s

skupnim bibličnim preučevanjem. V torek je tema bila 'naše stanje – naše upanje' (Ezk 37, 1–14), v sredo pravičnost (Iz 5,1–7), v četrtek stvarstvo (Rim 8,18–25), v petek mir (Mt 5,43–48) in v soboto predanost (Joz 24,19–28). Na zaključni slovesnosti v nedeljo so brali priliko o gorčičnem zrnju in kvasu (Mt 13,31–33). Odlomke so komentirali možje in žene iz različnih pokrajin in Cerkev v Evropi: pastor Reformirane Cerkve v Budimpešti; švicarska protestantka; predstavnica luteranske Cerkve s Finske; duhovnik ruske pravoslavne Cerkve; katoliški profesor kateheze iz Anglije; katolik iz Nemčije in škof iz Italije. (Wyrwoll 1989, 26)

Vsako jutro so udeleženci zmolili nicejsko veroizpoved, opoldne očenaš in zvečer Magnifikat, Marijino hvalnico. Molitve so s pesmijo spremljali pevski zbori. Popestrili so jih z različnimi simboli. Na velikem platnu je ves čas visela tkanina s poslikavo goloba, simbola Svetega Duha, ki ga je upodobil Hans Enri in je bil izbran za simbol zborovanja. Zavedali so se, da zanje moli veliko skupnosti. Zato so se vsak dan v molitvi spomnili dela Evrope. Zgovorno dejstvo pomena molitve nam priča dogodek, ki se je zgodil nenačrtovano. Po tretjem branju sklepne listine in zadnjih popravkov, je dvorano napolnila tišina. Spontano se je oglasila pesem in nato molitev. Sledilo je končno glasovanje in spet se je oglasila zahvalna pesem. (28)

2.2 Priprave na zborovanje

Predzgodovina zborovanja sega v leto 1983, ko je v Kanadi potekalo zborovanje Svetovnega sveta Cerkev, na katerem so predlagali, da bi se evropske Cerkve vključile v proces svetovnega prizadevanja za pravičnost, mir in ohranitev stvarstva. Delegati devetega zborovanja CEC septembra 1986 v Stirlingu so sklenili, da se bo predlog uresničil. Zborovanje so najprej hoteli opredeliti kot Severno zborovanje, kar pa so opustili zaradi nejasnosti pojma 'Severno' in se raje odločili za ime 'Evropsko ekumensko zborovanje'. Spodbudili so Cerkve k sprejemu in podpori njihove pobude. Najprej so se osredotočili na problematiko miru in pozvali k skupnemu trudu za to, da bi kristjani enoglasno odgovorili svetu, ki hrepeni po miru, in da bi dočakali dan, ko se mladini ne bo več treba učiti vojskovanja. Sklenili so tri stvari: da bo zborovanje nosilo naslov 'Mir v pravičnosti'; da bodo k sodelovanju povabljene Evropske Cerkve in kristjani; da bodo zborovanje pripravili skupaj s CCEE. Takoj zatem so CCEE poslali

povabilo za sodelovanje. S 14 glasovi za in štirimi, ki so se volitev vzdržali, je CCEE konec avgusta 1987 sprejel povabilo za sodelovanje. Tudi štiri škofovske konference iz Vzhodne Evrope, ki so se vzdržale glasovanja, so vseeno pripravljale gradivo za zborovanje. Določili so, da mora biti tematika v povezavi z nalogami Cerkve in primerno omejenega obsega. Omejen obseg so hoteli tudi za število delegatov. Člani CCEE so po definiciji škofje, a držali so se navodil 2. vatikanskega koncila, ki laikom priznava pomembno vlogo v zvezi z zagotavljanjem miru in pravičnosti. Določili so, naj delegati, torej laiki, duhovniki in redovniki, delujejo v tesni povezavi s svojimi škofovskimi konferencami. Širša javnost bo lahko sodelovala v vlogi slušateljev. V sklepni listini so sklenili omeniti tudi z manjšino podprte predloge. Narava sklepne listine naj bo taka, da bo najprej naslovljena na Cerkve. Spomnili so na dejstvo, da se podobna zborovanja ponekod pripravljajo na nacionalni ravni (na primer v Nemčiji). Vso razpravo so povzeli v argumentih za in proti. Proti nastanku zborovanja je bila le bojazen, da bi bilo tako zborovanje politično in ideološko zlorabljeno. Ušlo bi lahko izpod nadzora organizatorjev in načrtanih okvirjev in dobilo političen ali ideološki naboj. To bi se lahko zgodilo, če bi na primer gradili edinost Cerkve na področju socialnega prizadevanja in ne na področju edinosti vere. V prid nastanka zborovanja je bilo dejstvo, da je predlagana tematika najvišjega pomena in nujnosti obravnave za celotno človeštvo. »Veliko ljudi se v teh problemih ozira na to, kakšno je delovanje Cerkve. Cerkev mora prinesiti krščanski pogled na človeka v prizadevanja, ki so narejena na teh področjih.« (Deile 1989, 3–7). CEC je v soglasju s CCEE posredovala uradno povabilo Cerkvam. CEC in CCEE sta sodelovala že vrsto let in sodelovanje se je zmeraj izkazalo za rodovitno. Skupno so določili člane pripravljalne skupine, ki se je najprej srečala konec septembra 1987, v končni zasedbi pa decembra istega leta. Redno so se srečevali vsake tri ali štiri mesece vse do začetka zborovanja. Vse pomembne odločitve so bile narejene v okviru pripravljalne skupine ali odbora CEC oziroma odbora CCEE. »Čedalje večje sodelovanje med obdobjem priprave je bilo zelo opogumljajoče in je v veliki meri prispevalo k odličnemu vzdušju na prvem Evropskem ekumenskem zborovanju.« (9)

2.3 Delovne skupine

Na zborovanju so razprave potekale v delovnih skupinah, ki jih je bilo dvajset. Nekatere so obravnavale tematiko miru, druge pravičnosti in spet druge varovanja stvarstva. Tri skupine so se ukvarjale s problematiko varovanja stvarstva. Poblížje si bomo ogledali poročila delovanja njihovih skupin in cilje, ki so si jih zastavili.

Osma skupina je obravnavala tematiko svetopisemskega razumevanja stvarstva. Razdelila jo je na štiri podteme. Prvi dve govorita o Božji navzočnosti v naravi, drugi dve se nanašata na našo oskrbniško odgovornost do stvarstva. Poglejmo si njihovo razmišljanje. Bog je v vsem prisoten in vsemogočen, a kljub temu prihaja do uničevanja njegovega stvarstva. Bog namreč ne posreduje neposredno, ker zagotavlja človeštvu in stvarstvu del svobode. Naše razumevanje narave je pogosto poenostavljeno in zastarelo; potrebujemo moderen krščanski pogled na naravo, ki upošteva dognanja znanosti, a hkrati prizna, da je Bog Stvarnik. Premisliti moramo svoj delež odgovornosti. Ko govorimo o Bogu stvarniku, se moramo zavedati, da je obstajal pred stvarstvom, obstaja v stvarstvu in nad stvarstvom. Bog je navzoč v svetu, v živih bitjih, osebah in narodih. Vse stvarstvo, še posebej človek, hvali Boga. Človeštvo ima privilegirano vlogo skrbništva stvarstva. Stvarstvo nam je bilo zaupano, a nam ne pripada. Nimamo pravice, da ga izkoriščamo. Nasprotno, zanj moramo skrbeti kot dobri oskrbniki. K temu nas nagiba občudovanje čudovitih Božjih del. Sveto pismo nam priča, da je Bog naredil zavezo z ljudmi: z Noetom, z Abrahamom in končno v Jezusu Kristusu in s tem izpričal svojo zvestobo. Zgodovina od poročil kršenja Mojzesove postave do okoljskih katastrof današnjega časa nam priča, da je človeštvo mnogokrat prelomilo zavezo dobrih oskrbnikov. Sveto pismo ne določi meja naše odgovornosti. Sami moramo spoznati, kako veliko vrednost ima Božje stvarstvo samo na sebi, za nas, za celotno človeško družbo ter za prihodnje rodove. Pomembne okoljske odločitve moramo sprejemati na podlagi predvidevanja daljnosežnih posledic, četudi to na kratki rok pomeni odpoved nečemu. Bog sicer bdi nad stvarstvom, ki pa je pogosto žrtev mnogih izkoriščanj, ker človek vse prevečkrat izrabi naravne dobrine, ki so mu na voljo. (CEC 1989, 98)

Človek, ustvarjen po Božji podobi, je tudi sam stvarnik na svojem omejenem področju. Ustvarjalna dejavnost človeka bi morala upoštevati dognanja znanosti, a znanost ne bi smela biti sama sebi namen, temveč sredstvo v službi Bogu in človeku pri njegovem

oskrbništvu stvarstva. Napačna raba znanosti ima hude posledice. Kar 40 % znanstvenih odkritij in tehnološkega znanja je izrabljenih v vojaške namene. Druge negativne posledice so onesnaževanje zemlje, rek in oceanov, odmiranje gozdov, izguba genetske raznolikosti, uničevanje ozračja ... Kljub temu je naloga kristjanov, da ne zapademo v pesimizem in da se ne vdamo v usodo. V samem središču naše vere je namreč sporočilo upanja, ki izvira iz zaupanja v Boga. Stvarstvo gre naproti svoji dopolnitvi, ne glede na ovire in prepreke, ki mu jih postavlja človeštvo. Kristjani moramo poglobiti vire našega upanja. Vse človeštvo se mora zavedati dostojanstva, ki nam ga je Bog zaupal. V zameno moramo biti vredni tega dostojanstva in zavestno sprejeti njegove posledice. »Nedavna raziskava v Združenih državah Amerike je pokazala, da neverniki mnogokrat bolj spoštujejo stvarstvo kot kristjani.« (99–100) Slednji se moramo paziti, da ne bi ločevali vere in verskih dejavnosti od svojega vsakdanjega življenja. Taka drža ni v skladu s krščanstvom, ki je v svojem bistvu način življenja. Cerkve naj spodbudijo svoje vernike k dejavnejši vlogi, ko gre za sprejemanje odločitev, pomembnih za naše življenje. (97–100)

Štirinajsta skupina se je posvetila razmišljanju o grožnjah okolju in o našem odgovoru nanje. Svet, v katerem se nahajamo, je podvržen nenehnim spremembam, posebej spričo napredka moderne tehnologije. »Žal postopoma ugotavljamo, da se je preveč odkritij izkazalo za vse prej kot koristne Božjemu stvarstvu v vseh njegovih razsežnostih.« (CEC 1989, 110) Prišel je čas, da odgovorimo na nujno problematiko današnjega časa: na pojav genskega inženiringa, vsesplošnega onesnaženja in izumiranja živalskih in rastlinskih vrst. Potrebno je, da vse evropske države zavestno začnejo preprečevati onesnaževanje voda, zraka in zemlje. »Razvitejše države Zahodne Evrope bi se morale zavzemati za trajnostni ekonomski in tehnološki napredek tudi v državah Vzhodne Evrope.« (111) Spremeniti se mora struktura ekonomije, da ne bi več delovala na škodo okolja.

Delegati v šestnajsti delovni skupini so razmišljali o novi okoljski ureditvi. Potrebna je zaradi dejstev, ki veljajo za Evropo in posledično za ves svet. Ta dejstva so sledeča: podnebne spremembe, tanjšanje ozonske plasti, vpliv toplogrednih plinov, potrata energije in surovin, porast prebivalstva, genski inženiring, onesnaževanje zraka, voda in zemlje, manjšanje biotske pestrosti. Omenjena dejstva kličejo k novi izobrazbi, novi

kulturi. Potrebno je vesplošno ozaveščanje, ki se bo izrazilo v mednarodnih smernicah za korenite spremembe ter v odločitvah, ki bodo upoštevale širšo celoto. Uveljaviti jih moramo brez odlašanja. Po vzoru človekovih pravic moramo določiti okoljske pravice. Okrepiti moramo že obstoječe mednarodne konvencije. Uveljavljen bi moral biti energetski davek, tako da bi se okolju neškodljivim proizvodom moral davek zmanjšati, okolju škodljivim pa povečati. Ustanoviti bi morali mednarodno okoljsko sodišče, okoljsko službo združenih narodov ter mednarodno okoljsko komisijo. Vzpostaviti bi se moral dialog med tistimi, ki jih odločitve najbolj zadevajo, in tistimi, ki te odločitve sprejemajo. Slednji ne bi smeli več prikrivati informacij zaradi političnega ali ekonomskega interesa. Med njimi naj se vzpostavi odnos zaupanja. Kot osnove bi se morali posluževati dialoga, okoljske etike in ekološkega načina življenja. Morali bi se potruditi za dialog med krščanskimi in okoljevarstvenimi organizacijami. Prav tako pomembna je verska praksa, ki vključuje molitve in blagoslove, če je potrebno tudi na terenu, natančneje na območjih, kjer je stvarstvo najbolj ogroženo. (CEC 1989, 115–119)

3. SPOROČILO ZBOROVANJA V BASLU

Sporočilo zborovanja v Baslu je najbolje razvidno iz sklepne listine, ki je v slovenščini objavljena kot Cerkveni dokument št. 42. Že oktobra 1988 sta CEC in CCEE v pripravi na EEA1 (prvo Evropsko ekumensko zborovanje) objavila prvi osnutek delovnega dokumenta ter ga poslala evropskim krščanskim Cerkvam. Dobila sta 600 odgovorov iz skoraj vseh evropskih držav. Tik pred zborovanjem je na podlagi teh odgovorov mešana komisija CEC in CCEE pripravila drug osnutek in ga ponovno poslala 120 Cerkvam članicam CEC ter 25 katoliškim škofovskim konferencam članicam CCEE. Ta je služil kot podlaga za razpravo na EEA1. Prišlo je 64 pisnih vlog z okrog 500 predlogi za spremembe. Spremembe je predlagalo tudi dvajset delovnih skupin, ki so se sestale v prvih dneh ekumenskega zborovanja v Baslu. Uredniška skupina je predloge za spremembe obravnavala 17. in 18. maja 1989. Uredniško skupino je med drugimi sestavljal tudi slovenski delegat prof. France Bučar. V soboto, 20. maja, je zbor na plenarnem zasedanju sprejel končno besedilo sklepne listine. Sejo je vodil anglikanski škof John Arnold po pravilih, ki sta jih za zborovanje pripravila in sprejela CEC in CCEE. Sklepna listina je bila sprejeta z veliko večino. Glasovalo je 504 delegatov. 481 jih je glasovalo za sprejem sklepne listine, 12 jih je bilo proti in 11 se jih je vzdržalo. Sklepna listina je bila sprejeta s 95,4 % glasov.

3.1 Teološki temelj naše odgovornosti

Sklepna listina začne teološko razlago s tem, da predstavi, kako nas Bog kliče v občestvo ljubezni. Nato razjasni posebno mesto človeka v stvarstvu in s tem povezano naročilo, naj mu človek gospoduje. Sledi pripoved o izvirnem grehu in njegovih posledicah. Kljub človekovemu grehu Bog ostane zvest, kar je neusahljiv vir krščanskega upanja. Zmeraj znova nas kliče k odgovornemu ravnanju s stvarstvom.

»Bog je izkazal svojo ljubezen na najpopolnejši način tako, da je dovršil stvarstvo.« (CD 42, 22) Ustvaril nas je po svoji podobi, kot del stvarstva, s katerim smo neločljivo povezani. Poklical nas je v občestvo ljubezni. »Svetost človeške osebe zavzema osrednje mesto v skrivnosti Božjega odrešilnega načrta.« (22) Človek v polnosti spada v

vidno in delno v duhovno stvarstvo. »Kraljuje vsem stvarjem na svetu, hkrati pa je služabnik najvišjega Kralja,« pravi Gregor Nacianški. S stvarjenjem se je Bog učlovečil in človek pobožanstvil. Starega človeka je prenovil Kristus. (22)

Naš Bog je Bog miru in sprave, pravičnosti in stvarstva. »Izpovedujemo, da Bog vzdržuje in ljubi vse svoje stvarstvo, zato imajo vse stvari temeljno pravico do obstoja.« (33) Človek v tem stvarstvu zavzema posebno mesto: »Gospod Bog je vzel človeka in ga postavil v edenski vrt, da bi ga obdeloval in varoval.« (1 Mz 2,15) Bog nas je postavil za skrbnike, ne za lastnike. »Samo Bog ostaja edini gospodar stvarstva v polnem pomenu besede.« (CD 42, 33) Psalmist to izrazi takole: »Gospodova je zemlja in kar jo napolnjuje, zemeljski krog in njegovi prebivalci. Zakaj on jo je osnoval na morjih, on jo je utrdil na veletokih.« (Ps 24,1–2) Posebna človekova vloga v svetu, skrbništvo, ostaja v okviru tega, da je vse ustvarjeno v Božjo slavo, kar je ključni pomen sobotnega dne. »Ne človeštvo, temveč Bog je začetek in vrh vsega stvarstva in zgodovine.« (CD 42, 33) V tej luči moramo preveriti prevladujočo etiko zadnjih stoletij, ki si je svobodno razlagala človekovo oblast in je v nasprotju z Božjo besedo človeku dovolila oblast brez meja. V resnici je vloga človeka oskrbnništvo. »Oskrbnik pa je v službi – službi Bogu in stvarstvu.« (34) Zato mora človeštvo ohraniti poslušnost Bogu in njegovemu Sinu Jezusu, ki je podoba nevidnega Boga. Le tako bomo mogli ohraniti celovitost stvarstva v dobro prihodnjih rodov. (34)

Posledice izvirnega greha so očitne v pripovedi o stvarjenju. Ne zadevajo le skupnosti, v katero je greh vnesel uboje, prešuštva, malikovanje, temveč celotno stvarstvo. »Naj bo zaradi tebe prekleta zemlja; s trudom boš jedel od nje vse dni svojega življenja. Trnje in osat ti bo rodila in jedel boš poljsko rastlinje. V potu svojega obraza boš jedel kruh, dokler se ne povrneš v zemljo, kajti iz nje si bil vzet. Zares, prah si in v prah se povrneš,« je Bog rekel Adamu, potem ko se je Adam pregrešil. (1 Mz 3,17–19) Po umoru Abela je Bog rekel Kajnu: »Ko boš zemljo obdeloval, naj ti ne daje več svojih pridelkov; blodil in begal boš po zemlji.« (1 Mz 4,12) (CD 42, 24)

Kljub človeški nezvestobi je Bog ostal zvest, nam pričuje Sveto pismo. »Čeprav je človeštvo zapustilo vire življenja, je Bog obnavljal zavezo z ljudmi: z Noetom, Abrahamom, Mojzesom.« (25) Bog je vedno iskal zavezo z ljudmi, da bi le-ti imeli življenje. Ker so se od zaveze z njim zmeraj znova obračali k malikom, jim je Bog pošiljal preroke. Dokončno zavezo z ljudmi je sklenil njegov Sin, Jezus Kristus. V Kristusu je Bog dokončno spravil stvarstvo s seboj. »Bog je namreč hotel, da se je v

njem naselila vsa polnost in da je po njem spravil s sabo vse stvarstvo, saj je s krvjo njegovega križa, se pravi po njem, pomiril, kar je na zemlji in kar je v nebesih.« (Kol 1,19–20) Jezus je oznanjal prihod Božjega kraljestva (Mr 1,15). V njem se je človeštvu odprla pot miru z Bogom in med seboj. Vse človeštvo je ponovno postalo deležno odrešenja: »Če je kdo v Kristusu, je nova stvar. Staro je minilo. Glejte, nastalo je novo!« (2 Kor 5,17) Obljuba velja za vse stvarstvo, kajti »Božje dejanje stvarjenja še ni dovršeno. Bog še vedno razliva svojo stvariteljsko moč nad svet.« (CD 42, 25–26)

Izpričujemo upanje, ki temelji na Božji volji, da bi se vsi zveličali. Pričakujemo, da bomo deležni daru večnega življenja. Pričakujemo povečanje stvarstva, pričakujemo »novo nebo in novo zemljo.« (Raz 21,1) »Upanje v končno Božje kraljevanje pa nas ne osvobaja sedanjih odgovornosti. Nasprotno. Krščansko upanje je najbolj dinamična spodbuda k delu, da bi bilo človeštvo bolj miroljubno in bolj pravično, bolj polno bratske in sestrskе ljubezni, bolj odgovorno za skrbniške dolžnosti do stvarstva v dobro vseh ljudi in da bi v prihodnosti vse ustvarjeno živelo v polni solidarnosti.« (CD 42, 36) Kolikor večje bo naše krščansko upanje, toliko večje bo prizadevanje za izboljšanje življenjskih razmer vsega človeštva.

3.2 Vzroki za krizo

»Vzroke za krizo moramo iskati v neskončnih možnostih, ki sta jih človeku dali v roke znanost in tehnologija. Temeljne spremembe, ki zadevajo tako družbene ureditve kakor človekov odnos do narave, so posledica dramatičnih razsežnosti človekovih dejavnosti.« (CD 42, 18) Zloraba tehnologije je kriva za naraščajoče izkoriščanje in lahko privede do uničenja okolja. Čeprav je tehnologija prinesla veliko dobrega, je hkrati povzročila zaskrbljenost za prihodnost. »Celo vrsto velikih sistemov je ustvarila, v katerih lahko že majcena človeška napaka povzroči katastrofo.« (18) »Prave vzroke krize pa moramo seveda iskati v človeškem srcu, v človekovih držah in načinu mišljenja. Zamisel, da bi mogel človek povsem urediti svet, je popolna utvara. Samopovečevanje, ki je privedlo do precenjevanja človekove vloge v vesolju ter ideologija neprestanega razvoja, ki se ne ozira na etične vrednote, sta prisotna v temeljih gospodarskih sistemov Zahoda in Vzhoda.« (19) Znanost in tehnologija sta za prihodnost pomembni, a ne smemo ju

nekritično zagovarjati. »Prepričanje, da smo ustvarjeni svet dobili v roke za izkoriščanje in ne za upravljanje; slepo zaupanje novim odkritjem, da bodo rešila vsako težavo, kakor hitro se bo pojavila, in zanemarjanje tveganja, ki ga prinaša človekovo delovanje v vesolju – to so resnični vzroki krize.« (19)

Sedanje težave so nastale zato, ker smo zapustili Gospodova pota. Prihodnost nam je odprta, če se spreobrnemo nazaj k Jezusu. »Seveda ne moremo govoriti kot nekdo, ki je v popolni posesti resnice.« (42) Čeprav so v Cerkvi obstajali kristjani, ki so za svoje pričevanje bili pripravljene celo pretrpeti mučeniško smrt in smo jim za to hvaležni, vseeno pričevanje mnogih kristjanov ni bilo dovolj jasno. Kristjani nismo uspeli živeti evangeljskih zahtev, ki se tičejo pravičnosti, miru in ohranjanja stvarstva. (42)

3.3 Priznanje grešnosti in spreobrnitev

Začetek in pogoj spreobrnitve je v priznanju greha. »Izjavljamo, da je nepopravljiva škoda, ki jo povzročamo stvarstvu, škandal in zločin. Zavedamo se potrebe partnerstva med človeškimi bitji in vsem ostalim stvarstvom. Ne želimo, da bi še naprej reševali lastne težave na škodo drugih ljudi in pri tem ustvarjali nove probleme. Delali bomo za nov mednarodni red za varovanje okolja. Menimo, da je življenjskega pomena naučiti se bogastva zemlje deliti z rodovi, ki prihajajo.« (CD 42, 74)

Grešili smo tako na osebni ravni kot celotna skupnost. »Za Kristusom hodimo, pa smo se hkrati znašli ujeti v strukture, ki razglašajo krivičnost, nasilje, podiranje; te strukture so sad človeške grešnosti, vendar pogosto grozijo, da bodo določale prihodnost človeštva.« (43) Grešili smo, ker smo premalo pričali za resnico, da Bog skrbi za vse stvarstvo. Nismo si prizadevali za tako življenje, ki bi že samo po sebi razodevalo, da smo delo Božjega stvarstva. »Premalo odločno in vztrajno smo se upirali političnim in gospodarskim sistemom, ki zlorabljajo moč in bogastvo, izkoriščajo energetske in druge vire le za lastne koristi ter ohranjajo revščino in družbeno razločevanje.« (43) Grešili smo, ko smo mislili, da je Evropa center sveta. Teži nas krivda mnogih vojn, ki smo jih povzročili. Čeprav nam Bog odpušča grehe, ko se iskreno kesamo, posledice grehov še zmeraj ostanejo. »Še vedno se moramo identificirati s preteklostjo in sprejeti odgovornost za nastali položaj.« (44)

Spreobrnitev k Bogu pomeni več kot le sprejeti Božje odpuščanje. Pomeni spremeniti srce, navade in mišljenje. Pomeni, »da se moramo dejavno vrniti k Božji pravičnosti, se okleniti Božjega miru in živeti v skladu z vsem Božjim stvarstvom.« (45)

»Spreobrnitev k Bogu (metánoia) danes pomeni zavezo k iskanju poti

- iz razdeljenosti med človeštvom in ostalim stvarstvom,
 - iz prevlade človeštva nad naravo,
 - iz načinov življenja in proizvodnje, ki izvaja nasilje nad naravo,
 - iz individualizma, ki nasilno posega v naravo, da bi zadostil lastnim potrebam,
- v skupnost človeškega rodu z ostalim stvarstvom, ki bo spoštovala pravice vseh stvari in njihovo integriteto.« (45)

3.4 Priporočila za delovanje

V sklepni listini najdemo priporočila za delovanje. Delegati se zavzemajo za zmanjšanje porabe energije v razvitih državah za 50 % in hkrati za povišanje porabe energije v državah tretjega sveta za 30 %. Tako bi bila poraba energije bolj pravično razdeljena, čeprav se, gledano na splošno, ne bi znatno povečala. Treba je zmanjšati uporabo fosilnih goriv in začeti izkoriščati obnovljive energetske vire, ki nam jih nudijo sonce, veter in voda. To bi pripomoglo k zaščiti ozonske plasti. Prav tako ni prav, da bi v prihodnosti oskrbovanje z energijo temeljilo na jedrski energiji, ker »prinaša s seboj preveč družbenih, tehničnih, ekoloških in vojaških tveganj.« (CD 42, 87) S tem v povezavi je shranjevanje jedrskih in drugih nevarnih odpadkov. Na mednarodni ravni je treba urediti odlagališča nevarnih odpadkov, a ne tako, da bi se jih nekatere države znebile na škodo drugih dežel. Na področju genetskih raziskav je potrebna natančna zakonodaja na temelju etičnega kodeksa. Cerkve naj temeljito premislijo o najnovejših dognanjih na področju biotehnike in naj podajo etične smernice. »V ospredju naj bo spoštovanje življenja: ne samo človeškega, temveč vseh živih bitij in narave kot celote.« (87) Zavarovati je treba različnost vrst in genetsko bogastvo v njih. Za kristjane različnost vrst živih bitij kaže na dobroto Stvarnika. Navsezadnje smo vsi povabljeni, da živimo tako, da ne bomo škodovali okolju: zmanjšamo naj porabo energije in odpadke, uporabljamo javna prevozna sredstva. Glavna usmeritev je povzeta z besedami:

»Naučiti se moramo, da naša sreča in naše zdravje nista toliko odvisna od gmotnih dobrin, kolikor od darov narave in vseh stvari, ki jo sestavljajo ter od naših odnosov z ljudmi in Bogom.« (87)

3.4.1 Naloga kristjanov

Evropski kristjani moramo vzpostaviti sodelovanje z ljudmi z drugih celin. »Evropski kristjani in evropske Cerkve moramo poslušati, kaj nam lahko povedo kristjani in Cerkve z drugih celin, kaj pričakujejo in upajo od Evrope in njenih prebivalcev, od evropskih Cerkva in njihovih udov.« (CD 42, 89) Pri tem moramo neprenehoma pred seboj imeti temeljno poslanstvo Cerkve, ki je oznanjevanje evangelija. Odločitev za pravičnost, mir in ohranjanje stvarstva naj ne bo ločena od tega. (79) Zborovanje v Baslu je enkratni dogodek, hkrati pa začetni del dolgotrajnega procesa. »Poudarjamo, da iščemo višjo stopnjo medsebojnega soglasja, da bomo lahko kaj rekli in naredili za pravičnost, mir in celovitost stvarstva. To delamo kot evropski kristjani in evropske Cerkve.« (70) Izjemnega pomena bo, kar se bo dogajalo po Baslu kot odmev na zborovanje. Kristjani in delne Cerkve so poklicane, da začnejo v svojem življenju uresničevati smernice, ki so v sklepni listini zapisane na splošno, da jih naredijo oprijemljive in iz njih izpeljejo praktične spodbude. Isto velja za ekumenski proces. Vanj so poklicani ekumenski delavci v Cerkvah in ekumenske skupine. Vsako leto bi lahko organizirali ekumenski teden, posvečen pravičnosti, miru in ohranjanju stvarstva. (97) Prenovo Evrope lahko uresničimo le, če se združimo v dialogu. Ta dialog naj postane del velikega svetovnega ekumenskega gibanja. Treba je vzpostaviti dialog z drugimi svetovnimi verstvi, kulturami in svetovnimi nazori. Vsi ljudje dobre volje so poklicani k skupni akciji za pravičnost, mir in varovanje stvarstva. Najprej je treba vzpostaviti dobre odnose v samih Cerkvah: med vodstvom na eni strani in skupinami ter gibanji na drugi. Delne Cerkve so poklicane, da uresničijo priporočila za delovanje. »Živo pričevanje Cerkva, skupnosti in župnij kakor tudi posameznih kristjanov v njihovem vsakdanjem življenju bo pravi sad našega zborovanja.« (95–97)

4. POVZETKI POMEMBNEJŠIH PRISPEVKOV ZBOROVANJA V BASLU

4.1 Nadškof Kiril: Ekologija duha

Sedanji moskovski patriarh Kiril se je rodil v Rusiji kot Vladimir Mihailovič Gundjajev leta 1946. Leta 1984 je zavzel mesto nadškofa in nato metropolita Smolenska in Vjazme, vse do leta 2009, ko je postal moskovski patriarh in prevzel primat ruske pravoslavne Cerkve. (Wikipedia 2015a) V svojem prispevku najprej obravnava položaj Cerkve v Rusiji ter našteje primere okoljskih zlorab vladajočega sistema. Nato preide k poročilu o stvarjenju. Raziskuje, kakšen je bil prispevek krščanstva v osvobajanju od mitološkega pojmovanja narave. Na koncu predstavi, kakšen bi moral biti odgovor Cerkve na okoljsko problematiko in kakšna je naloga kristjanov.

4.1.1 Iskanje vzrokov

Danes se dosti govori o problemih v svetu, o stanju krize. Vsi govori imajo skupno to, da obravnavajo pojave, ki so znamenja kulture smrti, znanilci zatona civilizacije. Vsi ti pojavi postavljajo izziv življenju na našem planetu, integriteti stvarstva. Dejstvo je, da na svetu ni varnega zatočišča, kjer bi lahko mirno počakali, da nevihta mine. Za skupno krizo nosi Evropa posebno odgovornost. Kriza, ki je zajela Evropo, je povezana s sedanostjo in preteklostjo Evrope. Če jo želimo razumeti, moramo predstaviti globoke razloge, ki so botrovali njenemu nastanku. (Kiril 1989, 156–157)

Revolucija leta 1917 je zagovarjala ustvarjanje nove družbe na račun posameznika. V prizadevanju za prihodnost je bila žrtvovana sedanost. Sedanost se je dojemalo kot sredstvo za doseg prihodnje sreče, za katero so bile žrtvovane pravice ljudi in tudi njih življenja. Tako ni nič presenetljivega, da se je ta pogled prenesel tudi na stvarstvo, kar dobro ponazarja priljubljen slogan iz 30. let 19. stoletja: »Od narave ne moremo pričakovati darov; naša naloga je, da jih odvzamemo od nje.« Taki in podobni slogani so krasili učilnice in ob njih so rasle mlade generacije. (159)

V Rusiji preteklih desetletij je občutje zmagoslavja porodilo ozračje, v katerem so se porodili načrti za temeljito preurejanje narave, načrti za projekte velikih razsežnosti. Več kot 2,5 milijona hektarjev rodovitne zemlje je bilo izgubljene kot posledica izgradnje akumulacijskih jezer za hidroelektrarne ob rekah Volgi in Kami. Narejeni so bili načrti, da bi vodo, tekočo v Arktični ocean, delno preusmerili južno, da bi z njo namakali kmetijska področja. Težko si predstavljamo, kakšne razsežnosti bi imela okoljska katastrofa, če bi bili ti načrti uresničeni. Projekti, ponosno imenovani delovna mesta komunizma, so pripomogli k uničevanju naravnih bogastev, kot so Bajkalsko jezero, Aralsko morje, milijoni kvadratnih kilometrov rodovitne zemlje in k onesnaževanju zraka. Tako je v več kot sto ruskih mestih raven nevarnih izpustov v zrak več kot desetkrat preseгла priporočeno vrednost. (159–160)

Kot odgovor na to je v globinah naše družbe opaziti vse več zaskrbljenosti za naše okolje, posebno v intelektualnih krogih. Okoljska kriza je povezana z razvojem ekonomije, zavračanjem kulture, kratenjem človekovih pravic in moralnim položajem, v katerem se danes nahaja naša družba. Cerkev se v tem oziru nahaja v posebnem položaju. V ekumenskem dialogu se je vključila v pogovor o miru, pravičnosti in ohranjanju stvarstva. Če do sedaj ni bila slišana zaradi vladajočega režima, ki jo je smatral za zastarelo, je sedaj dobila priložnost, da spregovori. Vseeno je bil njen velik prispevek v komunizmu ta, da je pričevala že s svojim obstojem. Z njo se je strinjalo veliko ljudi, ki so bili zaskrbljeni za prihodnost svoje države. (160–161)

Rezultat zaskrbljenosti in tesnobe v naši družbi je botroval nastanku perestrojke, načrta politične in gospodarske preureditve. Gre za radikalno reformo ekonomije, katere cilj je obrniti ekonomijo v prid človeka, upoštevajoč omejene surovine in okoljske posledice. Predpostavlja osvoboditev zunanje politike od vsakršne ideologije in moralno prenavo družbe. Iz svoje bližnje preteklosti se je naša družba naučila, kako je družben razvoj tesno povezan z moralnim stanjem družbe. Vse bolj se uveljavlja prepričanje, da se je ekonomija ujela v slepo ulico ne toliko zaradi napak politikov in poznavalcev, temveč predvsem zaradi primanjkljaja duhovnih vrednot, ki jim je korenine spodrezal komunizem. (162)

Od renesanse naprej lahko spremljamo družbeni razvoj: politika, ekonomija, znanost in tehnologija so postale neodvisne stvarnosti, ki so zavračale moralne zakone in duhovno osnovo. Tudi do narave se je razvil nov odnos. Sekularizacija je segla tudi do narave, ki se je osamosvojila povezave z Bogom. S tem je narava postala predmet preučevanja in

izkoriščanja. Moč ljudi nad naravo se je povečevala sorazmerno s tem, da so se lahko v odnosu do stvarstva zanašali le na svojo moč. Visoka cena te osamosvojitve je v tem, da smo tako postali sužnji potrošništva. Od nas se zahteva vse več dejavnosti. Zaradi čedalje hitrejšega tempa življenja se zdi, da čas teče hitreje. Nismo zadovoljni s sedanjim trenutkom, saj ga dojemamo kot sredstvo za doseganje boljše prihodnosti. Hkrati občutimo duhovno mrtvilo, saj nimamo ne časa ne energije, da bi zadovoljili duhovne potrebe. Kot nadomestek nam je ponujena idealizirana podoba Zahoda – želja, da bi bili kot bogati Američani ali Evropejci. A kako naj bomo ponosni na čedalje večjo rast kupne moči peščice bogatih z zavedanjem, da velik del človeštva trpi uboštvo, pomanjkanje, bolezni, nepismenost in nemoč? (163)

4.1.2 Teološka razlaga: od suženjstva do osvoboditve

Obstajajo zagovorniki trditve, da je krščanstvo botrovalo sprevrženemu razvoju civilizacije in ustvarilo pogoje, da je človek lahko zaslužnil naravo. Te domneve so popolnoma v nasprotju s svetopisemskim sporočilom in z bistvom krščanstva. Prav tako zmotno je stališče nekaterih teologov, ki zagovarjajo popolno nasprotje, in sicer da krščanstvo ni nikoli pretrgalo idiličnega odnosa med človeštvom in naravo. Iskren odgovor je, da je krščanstvo res botrovalo koncu poganškega dojemanja narave. Človeka je postavilo nad stvarstvo, kar mu je omogočilo, da jo je opazoval in obvladal. Prav tako je res, da niti naši predniki nikoli niso živeli v povsem idiličnem odnosu do narave. (Kiril 1989, 164)

Izvirni greh je človeka pahnil v odvisnost od narave. Biblična prispodoba za to je izgon iz raja. Človeštvo je postalo podvrženo neusmiljenim zakonom narave, nekako zaslužjeno od narave. Posledica je bil strah pred nepredvidljivimi in mogočnimi naravnimi pojavi. Človek se je trudil vplivati na naravo s pomočjo magije. »Magija je bila sredstvo, s katerim so naši predniki poskušali razumeti in obvladati naravo.« (164) Varovala jih je pred zlobnimi duhovi. Tako so se rodila razna primitivna verovanja, ki so vključevala razna darovanja in žrtvovanja. Častili so naravo in demone, ki bivajo v njej. »To, da so bili sužnji narave pomeni, da so bili sužnji samih sebe, svojih potreb in instinktov.« Od tega suženjstva se niso mogli osvoboditi zgolj s svojimi močmi. Njihova svoboda je bila namreč omejena na zadovoljevanje osnovnih potreb za

preživetje. (164–165)

Krščanstvo je človeka osvobodilo po učlovečenju Jezusa Kristusa in po odrešenju, ki nam ga je zaslužil. Dvignilo je dostojanstvo človeka na višjo duhovno raven, nad raven zadovoljevanja naravnih potreb. Dalo mu je vedeti, da so cilj njegovega duha nebesa. Z učlovečenjem Jezusa Kristusa je bil človek odrešen iz cikličnega pojmovanja časa in naravnih zakonov. Spet je prejel izgubljeno milost Božjega otroštva in duhovno svobodo. Ta je pogoj za notranji boj, v katerem duh podredi naravne zakone moralnim. To ne velja le za puščavnike in askete, temveč za vse prave kristjane. Prav tako to ni proces, ki bi se zgodil enkrat za vselej, temveč traja vse od začetkov krščanstva do danes. Gre za proces odmiranja staremu človeku, staremu Adamu. (164–165)

Osvoboditev človeštva od narave je hkrati pomenila prenehanje z dojetjem narave kot nečesa, kar vzbuja strahospoštovanje. Prenehala se je poganska predstava o svetu. Narava ni bila več prebivališče demonov. Kdor se je še ukvarjal z magijo, je bil štet kot odpadnik od krščanstva in v stiku s hudičem. Ker pa narava ni bila več sveta, jo je bilo dovoljeno raziskovati. Tako je res, da je krščanstvo pripravilo pogoje, ki so bili potrebni za začetek znanstvenega preučevanja narave, ki je privedlo do tehnične uporabe naravnih dobrin. Ali to pomeni tudi, da je krščanstvo odgovorno za vsa izkoriščanja, ki se dogajajo? Tega ne moremo sklepati ne iz Svetega pisma ne iz krščanske tradicije. Sveto pismo že na začetku govori, da je svet dober: »Bog je kopno imenoval zemljo, zbrane vode pa je imenoval morje. Bog je videl, da je dobro.« (1 Mz 1,10) Bog Stvarnik je ustvaril stvari dobre, tako luč kot nebo, zvezde, zemljo, morje, rastline in živali. Vse stvari so dobre po svojem bistvu ter po namenu, ki jim ga je določil Stvarnik: ustvarjene so bile za Boga in za Božje kraljestvo, kot kraj, kjer se bo Bog lahko razodeval in učlovečil. Temu ustvarjenemu svetu pripada tudi človek, za katerega Bog posebej pravi: »Bog je ustvaril človeka po svoji podobi, po Božji podobi ga je ustvaril, moškega in žensko je ustvaril.« (1 Mz 1,27) Za stvarjenje človeka v primerjavi z drugim ustvarjenim Bog pravi, da je »bilo zelo dobro«. (1 Mz 1,31) Človek ima torej posebno mesto v stvarstvu. Bog je moškega in žensko blagoslovil ter jima rekel: »Bodita rodovitna in množita se, napolnita zemljo in si jo podvrzita; gospodujta ribam v morju in pticam na nebu ter vsem živalim, ki se gibljejo po zemlji. Glejta, dajem vama vse zelenje s semenom, ki raste po vsej zemlji ...« (1 Mz 1,28–29) Bog človeka ni postavil, da bi gospodoval nad življenjem in smrtjo, temveč da upravlja in ohranja stvarstvo, ki mu ga je zaupal. V to vlogo ga je lahko postavil, ker je človek telesno in hkrati duhovno

bitje, ki lahko živi odnos s svojim Stvarnikom. (Kiril 1989, 165–166)

Izvirni greh je porušil harmonijo med človeštvom in naravo. Posledično je človek postal suženj narave, njegov svobodni duh je postal podrejen naravnim zakonom. Vstajenje Jezusa Kristusa, ki nas osvobaja izvirnega greha, ni rešilo le usode ljudi, temveč vsega stvarstva. Pavel v pismu Rimljanom pravi: »Kajti stvarstvo nestrpno hrepeni po razodetju Božjih sinov. Stvarstvo je bilo namreč podvrženo ničevosti, in sicer ne po svoji volji, ampak zaradi njega, ki ga je podvrigel, v upanju, da se bo tudi stvarstvo iz suženjstva razpadljivosti rešilo v svobodo Božjih otrok.« (Rim 8,19–21) Tako človeštvo kot stvarstvo imata svoj poslednji cilj v Jezusu Kristusu. V Kristusu se lahko izvrši obnova prvotne povezanosti med naravo in človekom. To preseganje usužnjenosti je možno le tako, da človek gospodari nad naravo upoštevajoč vrednost, ki jo je narava dobila s Kristusovim vstajenjem. Po takem razodetju Božjih sinov hrepeni stvarstvo. Potrebno je torej priznati vzvišen položaj človeka glede na naravo. Prihodnost stvarstva je v rokah človeka, v kolikor bo znal umreti staremu Adamu, si nadeti novega Adama, Kristusa in skladno s to preobrazbo spremeniti svoj odnos do stvarstva. Človek in narava sta v nenehni povezanosti, človekovo ravnanje z naravo pa je odvisno od njegovega duhovnega stanja. (Kiril 1989, 166)

Kršćanstvo res osvobaja človeka od podrejenosti naravi, da lahko zavzame mesto, ki mu ga je namenil Stvarnik. To še ne pomeni, da ga lahko prisili, da se tega poslanstva drži. Kristus nam je vrnil možnost, da smo Božji sodelavci, oskrbniki tega, kar je on ustvaril. Človek sam ima sposobnosti, da svoj odnos in ravnanje z naravo prilagodi temu poslanstvu. V to je poklican v vsej svoji svobodi. Źal to pomeni, da lahko svobodo izrabi na napačen naćin. Narava je ogrožena zaradi ćlovekove svobode, v primeru, da se ćlovek odloći, da ne bo služil Bogu, temveć se bo vdal grehu. Stvarstvo torej ni ogroženo zaradi ćlovekovega gospodovanja ali zaradi samega dejstva izvrševanja tega gospodovanja, temveć od greha. Greh se zgodi, ko ćlovek, ki je poklican v obćestvo z Bogom v izpolnjevanje Božje volje, prekine to obćestvo in na mesto Boga postavi sebe. Posledica egoizma, to postavljanja samega sebe za središće veselja, je prelom harmonije s stvarstvom in soljudmi. »Stvarstvo postane sredstvo za zadovoljitev nenehno rastoćih potreb, znanost in tehnologija pa pripravni orodji za obvladovanje in izćrpavanje narave. Ravnovesje med ćlovekom in naravo je spet omajano, tokrat v nasprotni smeri: narava postane zasušnjena.« (166–167) Ali z drugimi besedami: teologija je prepustila naravo znanosti. Zapustila jo je prav zahodna teologija, ki bi si morala prizadevati za njeno

dobro.

4.1.3 Odgovor Cerkve in naloga kristjanov

»Danes je očitno, da se je ideja premočrtnega in neomejenega razvoja, ki sta jo prinesli razsvetljenstvo in industrijska revolucija, izkazala za napačno.« (Kiril 1989, 167) Egoistični antropocentrizem kot pogon tega razvoja polaga smrtonosno breme na okolje. Kaj lahko storimo? Zaupati, da nam bo nova tehnologija prinesla rešitev, je naivno, spričo dejstva, da vsakršna nova odkritja prinesejo nove nevarnosti za človeka in naravo, ki se lahko izrazijo šele čez nekaj let. Rešitev tudi ni v tem, da se vrnemo v kameno dobo. To bi pomenilo zanikanje zgodovine, bežanje od dejstev, praktično to sploh ni izvedljivo. Prava prenova naj se zgodi upoštevajoč znanstvene in tehnološke doprinose. Posebnost te prenove je področje, na katerem naj se odvija. Ne na področju znanosti in tehnologije, temveč na področju duha. Edini način za soočanje z lastnim egoizmom je notranja sprememba, *metánoia*⁵, sprememba srca. Priznati moramo, da smo grešili, tako na družbeni kot na osebni ravni. Obžalovanje je začetek spreobrnitve posameznika in s tem družbe. Zavedati se moramo, da je zapoved ljubezni temelj življenja. Brez posameznikove notranje spremembe in pritrditve tudi najpravičnejši družbeni red in najbolj zaželeni pogoji za življenje ne morejo oblikovati odgovornega človeka, ki je zmeraj več kot zgolj bitje, odvisno od naravnega in družbenega okolja. (168–169)

Konec dvajsetega stoletja se v Evropi pojavljajo znamenja novega upanja. Presežemo lahko delitve, kljub temu pa ohranimo razlike med nami. Spodbudno je novo razmišljanje, ki politike ne povezuje z ideologijo, temveč z moralo. Naša prihodnost je v vzgoji za moralno. Prizadevati bi si morali za nekakšen etični katekizem 21. stoletja. Pojavili so se predlogi, da bi moral vsak študent naravoslovnih znanosti na začetku priseči, da se bo vzdržal sodelovanja v odkritjih, ki bi lahko škodovale človeštvu in naravi. Vsak, ki bi zaključil študij ene izmed naravoslovnih znanosti, bi prisegel slovesno moralno prisego, podobno kot zdravniki prisežejo Hipokratovo prisego. (172) Odgovor Cerkve mora imeti pastoralni značaj. Temeljiti mora na teološkem razmisleku, nagovarjati pa v prvi vrsti kristjane, a ne samo njih. Sprememba se lahko zgodi le, če se v skupnem trudu združijo prizadevanja tako pripadnikov raznih verskih prepričanj kot

⁵ Grško *μετάνοια* pomeni spreobrnjenje.

nevernikov. Zato Cerkev ne sme uporabljati jezika, ki je razumljiv le kristjanom. Potruditi se mora, da bo njena govorica razumljiva za ljudi vseh prepričanj in da hkrati ne izgubi sporočila resnice. (156)

Največja zmeta današnjega sveta je vrednotenje stvari in dejanj na podlagi uporabnosti, ne upoštevajoč hierarhije vrednot. Človeštvo si prizadeva za doseg sredstev, ki postanejo same sebi namen. Posledica je, da mnogo ljudi več ne ve za smisel svojega življenja ali za to razmišljanje nimajo časa. V tem oziru se pojavlja tudi vprašanje: So pravičnost, mir in ohranitev stvarstva sredstva ali so sami zase že končni cilj? »Moje globoko prepričanje je,« pravi nadškof Kiril, »da so pravičnost, mir in ohranitev stvarstva sredstva in ne cilj, saj je končni cilj večno življenj v Bogu in temu cilju je vse podvrženo. Z besedami apostola Pavla: 'Nato bo dovršitev, ko bo kraljevanje izročil Bogu Očetu ..., da bo Bog vse v vsem.' (1 Kor 15,24.28).« (Kiril 1989, 156–157)

Krščanska teologija stvarjenja ima jasen teocentrični temelj, ki osvetljuje vrednost vsega stvarstva in človeštva v luči namena, ki jima ga je določil Stvarnik. S tem, da v ospredje postavlja Boga, se izogne dvema skrajnima nazoroma, ki v ospredje postavljata človeka ali naravo. Stvarstvo in človek imata najvišjo poklicanost v tem, da slavita Stvarnika. Svoj pomen dobita v luči dejstva, da ju je ustvaril Bog. Med seboj sta tesno povezana. Človek je postavljen nad stvarstvo, hkrati ostaja del njega. V luči moralne preнове naj se prostovoljno zavzema za skromnejši način življenja, previdno uporabo znanosti in tehnike, spoštovanje življenja, preudarno uporabo surovin in njihovo pravično delitev. Vredno je opomniti, da je skrb za stvarstvo neposredno povezana s pojmom pravičnosti in miru. Krščanska etika torej ni omejena zgolj na ekologijo, temveč obsega vsa področja delovanja. Kristjani smo povabljeni k sodelovanju z ljudmi drugih religij in ideologij. Navsezadnje gre za skupno skrb vseh zemljanov. Zato moramo biti pripravljene na dialog, govoreč skupni jezik, ki bo razumljiv vsem ljudem. Vse ljudi nas namreč združuje vest, zavest, ki nam pomaga v iskanju resnice. Vest ostaja edini kraj moralnega zakona, ki ga je v samo bistvo ljudi položil Stvarnik. Vest je sposobna, da se zoperstavi egoizmu in neomejenim potrebam. Vest lahko poskrbi, da živimo moralno. (170–171) Stopimo pogumno v ta boj, ki »se ne bije proti krvi in mesu, ampak proti vladarstvom, proti oblastem, proti svetovnim gospodovalcem te mračnosti, proti zlohotnim duhovnim silam v nebeških področjih.« (Ef 6,12)

4.2 Aruna Gnanadason: Izziv Juga Evropi

Aruna Gnanadason je protestantska teologinja iz Indije. Kot članica Svetovnega sveta Cerkva je govornica, ki se še zmeraj udeležuje mnogih razprav po svetu. Njena teologija je okoljsko in feministično obarvana. V prispevku predstavi škodljive posledice razvoja v revnejših državah. V imenu razvoja nekdanje kolonialne države še zmeraj uveljavljajo svojo voljo v revnejših državah. To spodbujajo mednarodna kmetijsko-dobičkonosna podjetja, ki zaradi svojega dobička pospešujejo prodajo rastlinskih vrst, ki za svojo rast potrebujejo uporabo pesticidov. S tem je povezana tudi izguba genetske raznolikosti.

4.2.1 Tehnološki terorizem Severa nad Jugom

V zadnjih letih smo bili priča mnogim katastrofam, od katerih sta bili najodmevnejši katastrofa v Bhopalu, kjer je leta 1984 v tovarni pesticidov prišlo do izpusta strupenih plinov, in katastrofa v Černobilu, kjer se je leta 1986 zgodila eksplozija jedrskega reaktorja. Svet se bo moral soočiti in živeti s katastrofami leto za letom, če bo nadaljeval z industrijskim modelom razvoja, ki je del evrocentrizma, to je pogleda na svet, v katerem je Evropa v ospredju. Temelji na obvladovanju naravnih dobrin, pa tudi ljudstev. Zgodovinski primer za takšno ravnanje sta kolonializem in imperializem, v katerih so si Evropejci podredili kulturo, zgodovino in razvite miselne ter verske sisteme drugih narodov.

Industrijski model razvoja je del pogleda na svet, v katerem se vladajoči ne morejo odreči inovacijam na področju znanosti in tehnologije. »Tak model razvoja, ki je univerzalen, je imel in ima še posebej slab vpliv na narode Juga.« (Gnanadason 1989, 188) Proces neprestanega in nepremišljenega razvoja je indijska naravovarstvenica in znanstvenica Vandana Shiva opisala kot 'novi kolonializem', ki se dogaja pod krinko. Vse je postalo podvrženo ideji razvoja. Vlade narodov Juga so morale za vsako ceno dohajati razviti Sever in kar naenkrat doseči stopnjo razvitosti. Posledice so preseljevanje ljudi, uničevanje ekosistemov, odtujitev ljudi od zemlje, izkoriščanje delovne sile in zanikanje človekovih pravic. Kar je ekonomsko upanje Severa, je vse prevečkrat hkrati brezup Juga, ki na ta račun postaja vse bolj zadolžen in revnejši. Pretresljivo je gledati domorodce, ki so vedno živeli v sozvočju z naravo, sedaj pa

sekajo drevesa, da bi jih prodali trgovcu, ki jih bo predelal v škatle za prevoz jabolk. Nasadi jabolk, ki jih je v poznem 19. stoletju uvedel angleški misijonar, so povečali prihodke, a tudi družbeno nestabilnost in okoljsko škodo. Samo za prevoz jabolk se vsako leto poseka približno 50 000 dreves. (189) Rabimo še kakšen primer 'razvoja'? Kmetje v Indiji in na Tajskem so protestirali, ko je Svetovna banka na vsak način vsiljevala posaditev evkaliptusovih dreves kot del pogozdovalnega načrta, češ da bo to zagotovilo kurjavo za lokalno prebivalstvo, saj so ta drevesa hitro rastoča. To je res, a kmete skrbi dejstvo, da evkaliptusova drevesa izsušijo zemljo, jo naredijo nerodovitno in preprečujejo rast okoliških rastlin. Tudi cena kurjave se je proti obljubam zvišala. (191)

4.2.2 Genetska vojna

Druga zaskrbljujoča posledica nepremišljenega razvoja je zmanjševanje genetske raznolikosti rastlinskih in živalskih vrst. »Uničene so bile naravne genske zaloge in moderno kmetijstvo se zanaša na zelo ozko gensko bazo.« (Gnanadason 1989, 192) Jug si še ni opomogel od takoimenovane zelene revolucije, katere posledice so bile zemeljska erozija, zmanjšanje genetske raznolikosti zaradi zamenjave domačih rastlinskih vrst z drugimi, izguba nekaterih rastlinskih vrst, pritisk na vodne zaloge zaradi pretiranega namakanja in uničevanje gozdov. Sedaj se nahaja pred tako imenovano genetsko revolucijo in bati se je, da bo vse zgoraj naštetje ta druga revolucije le še okrepila. Za razliko od zelene revolucije, katere namen je bil pomagati revnim in je bila v rokah javnega sektorja, je genetska revolucija v privatnih rokah, namenjena za pridobivanje dobička. Predstavlja še več nevarnosti. Tok genetskega materiala z Juga na Sever se dogaja zato, ker je Jug, čeprav ekonomsko revnejši, genetsko bogatejši. Na Severu se v laboratorijih spremeni gensko sestavo rastlin in patentira gensko spremenjena semena teh rastlin. Nato se jih v imenu razvoja prodaja na Jug, kjer morajo zanje plačevati. Uvajanje gensko spremenjenih rastlin povzroča prekinitev tradicionalnih metod, s katerimi so naši predniki znali ohranjati genetsko raznolikost in bogastvo. Problem je v tem, da gensko spremenjene rastline za zaščito pred škodljivci in boleznimi v večini primerov potrebujejo pesticide, medtem ko so bile izvirne vrste naravno odporne. (193) Velika podjetja lahko uveljavijo monopol na področju določene rastlinske vrste. Primer za to je krompir v Južni Ameriki. V

visokogorjih Peruja in Bolivije so nekoč Inki poznali 4000 do 6000 vrst krompirja, od katerih se jih danes sadi manj kot 300! Ostale vrste so bile potisnjene na stran zaradi uvedbe novih kultur, kot na primer pšenice. Niso izginile zaradi podnebnih sprememb, temveč zaradi človeške dejavnosti – zaradi volje zavojevalcev. Kaj je storilo 500 let vladavine evropskih osvajalcev? Južna Amerika je bila oropana tradicionalnega pridelovanja hrane: terasne tehnike, namakalnih sistemov, kroženja pridelkov, uporabe rastlin kot pesticidov, shranjevanja hrane in, morda najhuje, genetske raznolikosti. Rastline, ki originalno izvirajo iz Južne Amerike, so bile izvožene in gensko spremenjene v državah, kot so Nizozemska, Poljska, ZDA. »Danes morajo države izvora plačevati za uvoz 'izboljšanih' vrst semen.« (190) Prav tako zaskrbljujoč je primer iz doline Narmada v Indiji, kjer je Svetovna banka poleg zaježitvenega jezusa za hidroelektrarno, zaradi česar se je moralo preseliti milijon ljudi, največ domačinov, ob zgornjem toku reke financirala tudi uvedbo dobičkonosne rastlinske vrste, soje. Ta pridelek je najprej potrebno industrijsko predelati. Ne da se ga neposredno zaužiti. Posledično so se shrambe domačinov kar naenkrat izpraznile. Prej so namreč pridelovali žito in hrane ni nikoli zmanjkalo. Sedaj pa večina soje gre v evropske države za hrano živini, domačini pa se spopadajo z lakoto, ker ne dobijo deleža dobička, ki jim pripada. Mali kmetje so obubožali, saj si ne morejo privoščiti nakupa pesticidov, ki so potrebni za obdelavo gensko spremenjenih rastlin. Mnogi so se zadolžili večjim zemljiškim lastnikom in so jim zaradi nezmožnosti odplačila dolga morali predati svojo zemljo. Prav zaradi zadolženosti se je znatno povečala stopnja samomorov med kmeti. (191) Na račun uvajanja gensko spremenjenih rastlin se je v Indiji zalomilo tudi pri pridelavi bombaža. Z obljubami večjega pridelka so zastopniki mednarodnih kmetijsko-dobičkonosnih podjetij kmete zvalili v nakup semen, ki so za rast zahtevala dodatno obdelavo z dragimi pesticidi. Ti so naravnost smrtonosni za domače prebivalstvo, ki so veliko v stiku z rastlinami. Čeprav je bil pridelek nekaj let večji, to ne velja za daljše časovno obdobje, saj postane zemlja izčrpana. »Vse večja uporaba pesticidov je resno poškodovala zdravje ljudi in okolje Juga ter vodi v vse večjo odvisnost od mednarodnih kmetijsko-dobičkonosnih podjetij.« (192) Vsako leto je 3/4 milijona ljudi Juga zastrupljenih s pesticidi. 22 000 jih umre zaradi uporabe pesticidov, ki na Severu niso več v uporabi ali so celo prepovedani. Pred nekaj tedni se je po desetih letih pojavil prvi nestrupen pesticid. Zaradi pritiska vodilnih mednarodnih podjetij ga ne bodo spravili v prodajo. Od trajnostnega razvoja smo še daleč. (192)

4.3 Mario Pavan: Ohranjanje stvarstva – naloga kristjanov

Mario Pavan iz Italije, profesor Univerze v Pavii nam predstavi, s kakšnimi okoljskimi problemi se soočamo in opomni, da ti problemi zadevajo vse človeštvo. Osredotoči se na vlogo kristjanov pri varovanju in obnovi stvarstva. Predstavi vizijo obnove, v kateri lahko s pomočjo iste znanosti in tehnike, ki napačno rabljeni ogrožata stvarstvo, pripomoremo k izboljšanju, če ju obogatimo z etiko.

Soočamo se s problemi, kot so onesnaževanje ozračja, kopnega in oceanov, pojav kislega dežja, kopičenje toplogrednih plinov, oženje genetske raznolikosti, prekomerni ribolov v oceanih, širjenje puščav in izsekavanje gozdov. Tudi lakota je v veliki meri posledica napačnega odnosa do okolja. (Pavan 1989, 224–225) Podrobneje si pogledjmo problem izginjanja vrst. Čeprav je naše znanje delno, so poročila študij, ki se ukvarjajo s proučevanjem izginjanja vrst, zaskrbljujoča. Od 156 vrst v Evropi živečih sesalcev jih je ogroženih 66 vrst, od 400 vrst ptic 72, od 102 vrst plazilcev 46 in od 200 vrst rib so ogrožene 103 vrste. Vsega skupaj je torej ogroženih kar tretjina, to je 300 od 900 večjih živalskih vrst, živečih v Evropi. (228) Manjše živali niso izvzete od izpostavljenosti nevarnostim. Za ekosistem so nepogrešljive, saj vzdržujejo njegovo ravnovesje. Za primer vzemimo čebele. Če bi izumrle, kdo bi opráševal rastline? Nič manj zaskrbljujoče ni stanje rastlinstva. Ogroženih je 2375 vrst od 11 000, kar je skoraj 22 procentov. V srednji in severni Evropi je zaradi onesnaženja atmosfere prizadetih 31 milijonov hektarov gozdov, večja smrtnost pa je bila odkrita tudi v mediteranskih gozdovih. (228–229) Kaj storiti?

V Svetem pismu Bog res naroči človeku, naj gospoduje naravi. A to ne pomeni, naj ji gospoduje brez odgovornosti. Ravno obratno. »Če želi človek živeti od sadov stvarstva, kot mu Bog naroča, niti ne sme niti ne more uničiti stvarstva, kajti s tem bi uničil sebe.« (230) Da bi preživel, mora delovati v sožitju z naravo. Primer človeka, ki se je zavedal velike vrednosti narave in jo spoštoval, je sveti Frančišek. Ne le krščanstvo, tudi drugi veliki verski voditelji so od zmeraj pozivali k spoštovanju narave. Besedila, ki pozivajo k spoštovanju narave, najdemo tako v Svetem pismu kot v spisih o Budovih naukih in Mohamedovemu Koranu. K temu še danes pozivajo mnogi verski voditelji. (231) Reševanje okolja mora postati prizadevanje vseh. Rešiti moramo, kar se rešiti da, ustaviti škodo, ki jo delamo naravi in obnoviti okolja, ki smo jih poškodovali ali uničili.

»Naloga vseh, kristjanov in ljudi dobre volje vseh verstev je, da prispevajo svoj delež k pojavu nove miselnosti in pravšnjega odnosa do ravnanja z naravo, z okoljem in z razpoložljivimi viri energije in surovin.« (234) Cerkev, ki je do sedaj o okoljevarstvu predvsem razpravljala, je povabljena k oznanjevanju in dejavnosti. Njena naloga je spraviti na noge več kot milijardo kristjanov po vsem svetu. (221)

4.3.1 Od uničenja k obnovi

Ni dovolj, da ustavimo uničevanje, potrebno je začeti z obnovo poškodovanih ekosistemov. Kdo je kriv za uničevanje narave? Obtožbe, da smo s tem začeli kristjani, opogumljeni od naročila, naj gospodujemo naravi, lahko ovržemo tudi z zgodovinskimi dokazi. Primer za to je puščavski del Sahare, ki se je zaradi človeškega tisoče let trajajočega delovanja znatno razširil. Človek je do narave vedno ravnal na tak način, ne glede na politično in versko pripadnost. Poznamo pa nekaj svetlih izjem trajnostnega sobivanja z naravo: Pigmejce v Afriki, Indijance v Amazoniji in domorodno prebivalstvo Nove Gvineje. Preprečiti moramo nevarnost uničenja njihovega tradicionalnega načina življenja in življenjskega okolja zaradi vsiljevanja našega načina življenja. »Na račun teh nemočnih ljudi, ki še živijo v sozvočju z naravo, moramo povzdigniti glas.« (Pavan 1989, 229)

Kakšen naj bo naš pogled na problematiko? Pesimističen ali optimističen? Optimističen, ker vemo, da obstaja rešitev, pod pogojem, da se vsi, predvsem politiki, zavzamejo zanjo. Ekologi lahko opozarjajo na dejstva, nimajo pa moči za izvedbo potrebnih političnih in ekonomskih ukrepov in sprememb. »Politiki so tisti, ki morajo omogočiti pogoje, kjer bodo načela ekologije uresničena.« (231) Potrebovali bi organizacijo, ki bi skrbela za okoljsko ozaveščenost našega ravnanja in s tem za preživetje človeštva. Ljudje bi gotovo z veseljem pozdravili organizacijo, ki bi si na svetovni ravni prizadevala za varstvo okolja in obnovo planeta. Ekologija in ekonomija sta zelo povezani. Odreči se moramo uničujočemu načinu razmišljanja in delovanja, da lahko trošimo zemeljske surovine, dokler jih imamo, za posledice pa sami ne bomo plačevali. Taka predvidevanja držijo le delno. Kljub temu da večino bremena napačnega ravnanja z okoljem prevalimo na naše potomce, smo ga že sami deležni. »Za varovanje okolja bi si morale skupaj prizadevati kultura, ekonomija, politika, vera in ekologija.« (232–233) Ni dovolj, da na rešitev okoljske problematike le upamo in o njej sanjamo, potrebno je

začeti z dejavnostmi, ki bodo pripomogle k izboljšanju stanja. Smo v zmedenem obdobju človeške zgodovine. Zmedenem na področju iskanja smisla, vrednot, pravic in dolžnosti, naše vloge danes in v prihodnosti. Prepoznavamo napake, ki smo jih naredili in ki jih delamo, in njihov pomen. Hkrati imamo na razpolago vsa sredstva, da jih popravimo. Ni dovolj, da smo naredili bivanje na Zemlji udobno le za peščico ljudi. Nikakor ne smemo spregledati večine človeštva in razmer, v katerih živijo. Skrb za okolje je zmeraj povezana z dejstvom miru. Ko je okolje ogroženo in uničeno, se kmalu pokažejo slabe posledice za prebivalstvo in za cele narode in tudi mir je v nevarnosti, da se preneha. »Ekologija je orodje miru, naš najboljši zaveznik, najbolj človeška od znanosti, ker nas uči, kako uravnati našo prisotnost v svetu, da zagotovimo preživetje in izboljšanje življenjskih razmer.« (233) Ni se nam treba bati znanosti, temveč človeka, ki v zaslepljenosti brez pomisleka uporablja njene izsledke. Če bomo nadaljevali z nepremišljenim delovanjem v nasprotju z vsemi izsledki znanosti o posledicah našega ravnanja, se izpostavljamo veliki nevarnosti. »Da bi stvari postavili na svoje mesto, moramo premisliti veliko etičnih in filozofskih stališč in se na njihovi podlagi odločiti, ali sta znanost in tehnologija podrejeni etiki življenja ali ne.« (233) Potrebujemo bioetiko in etiko vesoljstva, ker ne vplivamo le na živa bitja v naši neposredni bližini, temveč na celoto bivajočega. Naloga znanosti je preučevanje pojavov v naravi, naloga etike pa povedati, kako do teh pojavov pristopiti in z njimi živeti. Le neposredna etika na področju znanosti in državni ter mednarodni zakoni, ki skrbijo za njeno uveljavljanje, nam lahko zagotavljajo izboljšanje stanja. (234)

5. PREDSTAVITEV ZBOROVANJA V GRADCU

»Nad 10 000 kristjanov iz več kot 150 evropskih krščanskih Cerkev je razmišljalo, doživljalo in pričevalo o spravi, ki je bila glavna tema in cilj združenja.« (Tadina 1997, 42) Gradec je od 23. do 29. junija 1997 gostil udeležence drugega Evropskega ekumenskega zborovanja (EEA2). Srečali so se na ekumenskem zborovanju z naslovom *Sprava – Božji dar in vir novega življenja*. Za 700 delegatov, izbranih iz svojih Cerkev je bilo zborovanje v Gradcu »najprej priložnost za intenzivno razmišljanje o teoloških osnovah, o zgodovinskih dejstvih in dejanskem stanju nadvse pomembnega in za odrešenje človeka in človeštva odločilnega dejanja – sprave.« (42) »Tema *Sprava – Božji dar in vir novega življenja* je delegate in udeležence zbrala iz vse Evrope, da bi s svojim druženjem prispevali k večji edinosti Cerkev in celotnega človeštva.« (44)

Delo v skupinah se je vrtelo okoli šestih glavnih tem, ki so bile: iskanje edinosti med Cerkvami, dialog med religijami in kulturami, družbena pravičnost, sprava med ljudmi istega naroda in med narodi, nenasilno premagovanje sporov, okoljska odgovornost do prihajajočih rodov in pravično razporejanje dobrin. Med pomembnejšimi govorniki so bili moskovski patriarh Aleksij II., armenski katolikos Karekin I., kardinal Carlo Martini, predsednik Sveta evropskih škofovskih konferenc Miloslav Vlk, predsednik Konferenca evropskih Cerkev John Arnold in ustanoviteljica gibanja Marijino delo, Chiara Lubich. (43)

5.1 Sprava – Božji dar in človekovo prizadevanje

Prav vsi smo potrebni sprave, ki je hkrati človekovo prizadevanje in Božji dar. Resnična sprava se lahko izvrši le v Kristusu, ki je Očeta prosil, »da bi bili vsi eno, kakor si ti, Oče, v meni in jaz v tebi, da bi bili tudi oni v naju.« (Jn 17,21) Vemo, da sprave ni brez iskrenosti in resnice, ki se kaže tudi v odnosu do zgodovine in spominov posameznika in naroda. Božji dar je v tem, da je Bog dal svojega Sina v spravo za naše grehe: »Bog je namreč svet tako vzljubil, da je dal svojega edinorojenega Sina, da bi se nihče, kdor vanj veruje, ne pogubil, ampak bi imel večno življenje.« (Jn 3,16) Vsa sprava med

ljudmi črpa iz tega neusahljivega vira. Moč ljubezni med nami lahko imenujemo Kristusov Duh. »Tega dobrega in Svetega Duha lahko označimo kot energijo sprave, moč spreminjanja, ki vse prežema. Po navzočnosti tega Duha Božja sprava postaja zgodovinska možnost.« (Tadina 1997, 47)

Udeležence EEA2 je tekom zborovanja neprestano spremljala molitev za spravo. Dan so začeli z jutranjo molitvijo. Gospoda je slavilo in za spravo prosilo več kot 10 000 vernikov različnih krščanskih Cerkva. »Tu smo najbolj čutili, da je sprava Božji dar,« piše udeleženka. (49) Vsak dan je imel svoj vsebinski poudarek: v ponedeljek so se zahvaljevali za dar vere, v torek so premišljevali o stvarstvu, da je vse ustvarjeno dobro, v sredo so razmišljali o ločitvi, v četrtek so se spominjali Kristusovega učlovečenja, v petek so ob križevem potu razmišljali o križu. Po molitvi so v manjših skupinah meditirali dnevne svetopisemske odlomke. Opoldne je bila na vrsti kratka molitev, zvečer pa bogoslužje v različnih cerkvah. (49)

Zborovanje je bilo res ekumensko. »Veliko število mladih iz Romunije, Rusije, Madžarske se je prvič srečalo z 'zahodnim' krščanstvom.« (48) Obratno so se mnogi prvič seznanili s pristno pobožnostjo mladine z Vzhoda. Poskrbljeno je bilo tudi za kulturo: udeleženci so lahko poslušali številne orgelske koncerte, gregorijansko petje, Brahmsov Requiem, Bachovo mašo in koncerte folklornih skupin. Poleg tega so različne organizacije pripravljale razprave o svojih težavah in pobudah. Vse so bile povezane s tematiko sprave. Veliko obiska so imele prireditve, organizirane s strani ženskih gibanj, prav tako tiste, ki so utemeljevale spravo z bibličnega vidika. (48)

6. SPOROČILO ZBOROVANJA V GRADCU

6.1 Sprava kot nova oblika odgovornosti za okolje

Smo v položaju krize, ki je posledica človekovega greha. Kriza je kraj spreobrnitve tako na osebni kot na družbenem področju. »Reševanje vprašanj okolja torej ni le upravno-politična naloga, ampak duhoven proces, sprememba v našem razumevanju vesolja.« (CEC in CCEE 1997c, 103) Že zborovanje v Baslu je opozorilo na pot sprave s stvarstvom. Mnoge smernice za delovanje ostajajo aktualne: zahteva za neškodljiv razvoj tehnologije, zahteva po temeljitem omejevanju porabe energije, po razvijanju obnovljivih virov energije, ukrepi proti kopičenju toplogrednih plinov, trud za varovanje deževnega pragozda, zahteva po urejenem odlaganju odpadkov in uvedbi stroge zakonodaje na področju genetskih raziskav. V osmih letih, ki so potekla od zborovanja v Baslu, je okoljska ozaveščenost narasla, med kristjani tudi zaradi truda delnih Cerkev. Omenimo trud nekaterih: ekumenski patriarh Dimitrij je 1. september razglasil za dan varovanja stvarstva; v Seulu je leta 1990 potekalo svetovno zborovanje na tematiko pravičnosti, miru in ohranjanja stvarstva; katoliška organizacija Pax Christi je izdala delovni program z naslovom »Ekologija in mir«; v Rio de Janeiru so delegati leta 1992 na konferenci Združenih narodov na temo varstva okolja izdali sklepno listino naslovljeno Agenda 21; na Kreti sta CEC in CCEE junija 1995 v sodelovanju z Evropsko ekumensko komisijo izdala dokument »Okolje in razvoj – izziv našim načinom življenja«, v Mülheimu so pooblaščenci za okolje evropskih Cerkev maja 1995 izdali sklepni dokument z naslovom 'Oblikovanje skupnega sveta – ohranjanje stvarstva'. (92–93) Kljub zgoraj naštetim pobudam in listinam, kristjani na splošno ne storimo dovolj za varovanje stvarstva. Uresničenih je bilo premalo izjav in sklepov. »Če izvzamemo nekaj dobrih primerov, Cerkev in kristjani še niso postali splošno viden ferment novega načina življenja, ki bi varovalo stvarstvo in prizanašalo okolju. Premalo storijo, da bi svoje dobre izjave iz teorije prenesli v prakso. Ravno Cerkev morejo in morajo prevzeti odločilno vlogo pri ohranjanju stvarstva – in morajo ga skrbno varovati.« (95) Zato se drugo Evropsko ekumensko zborovanje v Gradcu zavzema za štiri izzive:

- 1) Za preroško odgovornost. Razbrati je treba znamenja časa, med katera spada tudi trpljenje stvarstva. Stvarstvo je treba predstaviti v povezavi s Stvarnikom, ki »je ustvaril vesolje, Zemljo, prvine, rastline, živali in ljudi ter jih ljubi.« Opozarjati je treba na nujnost hitrega ukrepanja spričo nevarnosti, ki nam grozi.
- 2) Za sporočilo upanja. Naj naše sporočilo ne zaseje še večje groze, obupa in vdanosti v usodo, temveč naj bo prežeto z upanjem, ki temelji na veri Cerква v Božje kraljestvo, osebo Jezusa Kristusa in obnavljajočo moč Svetega Duha. Ta vera naj bo vir veselja, navdiha in spodbude.
- 3) Za verodostojno pričevanje. Sporočilo samo zase namreč ne prinese izboljšanja razmer, treba ga je uresničiti.
- 4) Za duhovno razsežnost življenja. Življenje, ki bo varovalo stvarstvo, naj bo utemeljeno na molitvi, kontemplaciji in liturgiji. (96)

6.2 Odgovornost do prihodnjih rodov

Od Jezusovega rojstva je minilo 80 rodov človeškega življenja. Kako pa bo potekalo življenje nadaljnjih 80 rodov, če nadaljujemo z življenjem, kot ga živimo? Odgovorni smo za prihodnje rodove. Ne moremo pričakovati, da bodo čudežno rešili probleme, ki jim jih bomo zapustili. Kristjani se moramo zavzeti za tiste, ki danes še niso rojeni. Povabljeni smo k razmišljanju, da smo predstavnice in predstavniki prihodnjih rodov. V ta namen si pred oči priključimo temelje naše etike in preverimo, če je le-ta skladna z osnovami okoljske etike, ki mora od teorije preiti k praksi. Priučiti se moramo odgovornosti in pokazati, da jo jemljemo resno. Priznati moramo, da obstaja stvarnost greha tudi v odnosu do narave. (103) »S tem, kako naravo izkoriščamo, ko živimo, kot bi bili poslednji rod na tej zemlji, s tem kažemo svojo nespravljenost s stvarstvom. Spravljenost zahteva drugačen odnos do narave, ta pa spreminjanje našega razumevanja sebe.« (CEC in CCEE 1997c, 91) Kristjani vemo, da še danes ne ravnamo odgovorno do narave in prihodnjih rodov. »Za nas kristjane je ohranjanje stvarstva ena od razsežnosti sprave z Bogom, z nami samimi, z ljudmi in z naravo.« (91) Kristjani, ki so dejavno udeleženi v politično-družbenem delovanju, morajo upoštevati izsledke študij, ki so usmerjene v trajnostni razvoj gospodarstva. Te študije so izšle v preteklih letih npr. na Nizozemskem, v Švici, Nemčiji in Romuniji. V njih se upošteva dolgoročne

posledice našega današnjega delovanja. Povezava med tremi velikimi problemi okolja, ki so onesnaževanje, izumiranje vrst in segrevanje ozračja, ter prevladujočimi gospodarskimi in političnimi sistemi in z njimi povezanim etičnim ravnanjem in vrednotami, je očitna. Naloga in cilj Cerkev je sodelovati pri spreobrnitvi ljudi in družb. (104–105)

6.3 Sklepni dokument

Sporočilo zborovanja v Gradcu je jasno razvidno iz sklepnega dokumenta zborovanja, ki ima značilnost delovnega dokumenta. Vsebuje poslanico in predvsem priporočila Cerkvam za delovanje. Ker nima neposredno zavezujoče narave, ga lahko berejo tudi tiste Cerkev, ki se ne strinjajo popolnoma z vsemi priporočili za delovanje. Sklepni dokument je razdeljen na tri dele. V prvem delu je poslanica Cerkvam, ki so jo prebrali v Gradcu pri sklepnem bogoslužju. Namenjena je Cerkvam, hkrati pa tudi vsem državljanom in predstavnikom politične oblasti. Vabi k spoštovanju svetosti življenja. Kliče k prenehanju oboroževanja in k skrbi za tiste, ki jih je vojna že prizadela. Prvi del se zaključuje z izzivi, izmed katerih naj omenimo ekumensko vizijo prihodnosti, v katero je potrebno vključiti mlade, spodbujanje okolju prijazne politike in izgradnja pogojev, primernih za trajnostni način življenja za vse stvarstvo. (CEC in CCEE 1997a, 3) Sledi drugi del sklepnega dokumenta, naslovljen *Refleksija*, katerega glavna tema je vizija prihodnosti Evrope. Tretji del sklepnega dokumenta pred kristjane postavlja vrsto izzivov: iskanje vidne edinosti, sodelovanje med Cerkvami na vseh področjih, medverski dialog in sprava na krajevni ravni, v javnih ustanovah ter v evropskih organizacijah. Ob koncu se sklepni dokument dotakne pravičnosti v politiki, gospodarstvu in tehnološkem razvoju. (Tadina 1997, 45–46) Sklepni dokument je bil sprejet z veliko večino: povzetek glavnih sporočil je bil sprejet s 563 glasovi za, z 8 proti, 21 se jih je glasovanja vzdržalo. Splošne določbe so bile sprejete s 454 glasovi za, 5 proti, 31 se jih je glasovanja vzdržalo. Priporočila za delovanje so bila sprejeta z veliko večino, nekaj glasovi proti in nekaj se jih je glasovanja vzdržalo. (CEC in CCEE 1997a, 3)

6.3.1 Naravne religije občudujejo stvarstvo

Spoštovanje do stvarstva je zapisano že v samo bistvo vseh naravnih religij. Ljudje so se od zmeraj trudili braniti se pred silami narave in jih uporabljati v svojo korist. Vedeli so, da imajo lahko iste naravne sile dvojni učinek. Voda na primer, lahko namoči zemljo, da postane rodovitna, lahko pa jo odnese. »Občudovanje narave je šlo z roko v roki s strahom pred nasilnostjo narave.« (CEC in CCEE 1997b, 44) Ljudem iz pradavnine je stvarstvo predstavljalo vir začudenja, ki ga je narekovalo tako občudovanje lepote stvarstva kot strah pred mogočnimi silami narave, ki se jim je zdela neuničljiva. V lepoti in mogočnosti narave so prepoznavali veličino in življenjsko moč svetega. Podobno stališče so zavzeli tako avtorji modrostne literature v Stari zavezi kot apostol Pavel v Novi zavezi. Tudi v patristični teologiji najdemo odnos občudovanja narave. Šele naslednje generacije so popolnoma spremenile svoj odnos do narave in si s tem zaprle to pot do Boga. Judovsko-krščansko tradicijo so »uporabile kot versko utemeljitev neomejenega človeškega gospodovanja nad naravo.« Taka zloraba in zoženo gledanje lastne tradicije nam je otežila spoštovanje modrosti drugih religij in kultur, kar se je dostikrat končalo v njihovem uničenju. Prav tako je pripomogla k uničevanju narave, ki smo mu danes priča.

Kulturni dosežki, na primer uvedba kmetovanja, so človeka povezali z naravo. Imeli so nekaj škodljivih učinkov, a malo v primerjavi z današnjimi. Danes namreč opažamo, da sta znanost in tehnologija pripomogli h korenitim spremembam, ker sta močno povečali zmoglosti človekovega delovanja. »V čedalje več primerih posledice naših dejanj presegajo obzorje kraja in časa, ki se ga zavedamo.« (42) To pomeni, da vplivajo ne le na naše sodobnike, temveč tudi na prihodnje rodove. Zanje je odgovorna sedaj živeča generacija. Vera nam pomaga do spoznanja, da v Božji načrt nismo vključeni le sedaj živeči rodovi, temveč vse generacije pred nami in za nami, kakor tudi celotno stvarstvo. Poklicani smo, da razvijemo solidarnost z našimi potomci. (43)

Moderna znanost temelji na »demistifikaciji narave, ki se je začela predvsem v judovsko-krščanski tradiciji in se je razvila v enega najpomembnejših sredstev za človekovo prevlado nad naravo.« (42) Brez dvoma odkritja znanosti prihranijo človeku mnogo truda, a s seboj prinašajo tveganja, kar je jasno razvidno na primeru uporabe jedrske energije. Problem je v popolnem zaupanju v znanstveni in tehnološki razvoj. »Lahko bi rekli, da je marksizem zadnji in nazoren primer te neomajne zaverovanosti v

znanost, a ne edini.« (42) Zaradi planskega gospodarstva je bila prizadeta velika škoda naravi. Hkrati je zaskrbljujoče, da se tudi na demokratičnem Zahodu pojavljajo primeri opustošenja narave. »Niti demokracija niti tržno gospodarstvo ne moreta zagotoviti potrebne spremembe v mišljenju ali okoljsko usmerjenih reform; lahko le omogočita pogoje za slednje.« (42)

6.3.2 Celovitost in lepota stvarstva

Potrebno je, da združimo napore za ohranitev stvarstva. Kristjani moramo začeti pri ekumenskem dialogu in obnoviti dejavnike krščanske tradicije, ki so nas včasih bolj nagibali k sprejemanju odgovornosti za Božje stvarstvo. »Priklicati si v zavest dejstvo, da smo ljudje odgovorni pred Stvarnikom, se zdi prava pot premagovanja ozkogledne osredotočenosti na našo lastno vrsto.« (CEC in CCEE 1997b, 43) Tudi nekrščanska verstva dajejo naravi posebno vlogo. Poudarjajo svetost vsega, kar živi, in tesno medsebojno povezanost med ljudmi in naravo. To nam lahko služi kot oporna točka za skupna prizadevanja v boju za ohranjanje stvarstva. Temu se pridružujejo okoljske raziskave, ki ugotavljajo medsebojno odvisnost ekosistemov. Koncept 'celovitosti stvarstva' nas opominja, da ima stvarstvo vrednost samo na sebi, neodvisno od svoje povezanosti z ljudmi. Okoljska odgovornost ljudi torej ne izvira le iz potrebe odpravljanja negativnih posledic lastnega delovanja, temveč predvsem iz zavedanja vrednosti, ki jo ima stvarstvo. Vrednost stvarstva izvira iz volje Stvarnika, kateremu smo za svoje ravnanje s stvarstvom odgovorni. (43)

Spomniti se moramo na našo hvaležnost znanosti, ker je »odprla našim očem popolnoma nove načine občudovanja stvarstva.« (44) Naš planet lahko dandanes s pomočjo satelitov občudujemo iz vesolja. Po drugi strani lahko z mikroskopi opazujemo najmanjše sestavne delce. »Bolj ko prodiramo v mikroskopski svet ali astronomske razdalje, bolj spoznavamo, kako stvarstvo presega našo sposobnost dožemanja in predstave.« (44) To nam vernikom daje vpogled v veličino Boga. »V tem oziru med znanostjo in vero ni temeljnega nasprotovanja. Znanost nam lahko pomaga doživeti estetično in duhovno razsežnost narave na način, ki je primeren za modernega človeka in usklajen s starodavno modrostjo.« (44) Zaradi te lepote smo poklicani, da v stvarstvu ne vidimo zgolj predmeta za potešitev naše radovednosti ali naše lastnine, ki jo lahko dobičkonosno izkoriščamo. (44)

6.3.3 Okoljska ozaveščenost in priporočila

Čeprav se je okoljska ozaveščenost v zadnjih desetletjih močno razširila, je zaskrbljujoče predvsem dejstvo razhajanja med učenjem in dejanskim ravnanjem. V tem niti Cerkve niso izjema. »Dolg seznam izjav, priporočil in dogovorov daje potrdilo dobrega uvida in namena, a ne zagotavlja temeljne spreobrnitve.« (CEC in CCEE 1997b, 45) Hkrati je opaziti tudi težnjo ekonomije, ki okoljsko miselnost potiska v ozadje. »Naš trenuten način življenja in politične odločitve na področju ekonomije, prevoza in kmetijstva zavedno ali nezavedno temeljijo na sistemu vrednot, ki so usmerjenje k zadovoljevanju naših trenutnih potreb in interesov.« (45) Potrebno je spremeniti celoten sistem vrednot in ga preurediti. Obrniti se moramo proč od nas samih k celotnemu stvarstvu. Vsem živim bitjem moramo priznati pravico do življenja, ki je utemeljena v volji Stvarnika. »Zato moramo v kontekstu ekologije spregovoriti o Bogu.« (45)

Izginjanje vrst živih bitij se ne dogaja zaradi meteoritov, temveč zaradi človeške dejavnosti. Tudi 'naravne katastrofe' niso naravne v svojem izvoru, temveč katastrofalne posledice človeškega ravnanja na področju kmetijstva, industrije, prevoza in turizma. »Danes je dokončno znano, da ljudje dejansko spreminjamo klimatske razmere na našem planetu, ne da bi se zavedali možnih katastrofalnih posledic, kaj šele, da bi jih mogli popraviti.« (44–45) Potrebno je, da se znebimo miselnosti, da smo vseomogočni. Zopet moramo začeti spoštovati pogoje, ki nam omogočajo življenje. (45)

Zato so delegati EEA2 pripravili sledeča priporočila, napisana v skladu s predlaganimi pobudami: vzpostavitev okoljskih pisarn v Cerkvah, na škofijah in na škofovskih konferencah; vzpostavitev evropske zveze okoljskih pisarn; skupno preučevanje okoljske problematike, da bomo lahko zavzeli skupno stališče; javno ozaveščanje pravic prihodnjih rodov; uvedba teološko-etičnih kriterijev na področju genskega inženiringa in bioetike; uveljavitev načel Agende 21; upoštevanje okoljskega vidika pri načrtovanju cerkvenih blagajn; zmanjševanje energijske porabe v cerkvenih stavbah; pospeševanje napredka, ki upošteva načela trajnostnega tehnološkega razvoja; dodatni davki na letalske polete. (46)

7. POVZETEK PRISPEVKA ZBOROVANJA V GRADCU

7.1 Karekin I.: Soočimo se s samimi seboj

Neshan Sarkissian, rojen leta 1932 v Siriji, je bil med letoma 1995 in 1999 izvoljen za vrhovnega patriarha in katolikosa armenske Cerkve in postal znan pod imenom Karekin I. (Wikipedia 2015b) V svojem prispevku ne piše neposredno o varovanju stvarstva, temveč se posveti teološki razlagi sprave, nato preide na življenje prvih kristjanov in naredi povezavo do današnjih časov, z namenom, da bi si za spravo prizadevali tudi danes. Ker je ta zelo pomembna tudi na področju odnosa med človekom in stvarstvom, se seznanimo z njegovim prispevkom.

7.1.1 Teološko ozadje sprave: novo življenje

Drugo Evropsko ekumensko zborovanje v Gradcu je bilo naslovljeno *Sprava – Božji dar in izvir novega življenja*. Že sam naslov zborovanja razodeva teološko ozadje sprave. Bog je tisti, ki daje življenje, daje ga v osebi Jezusa Kristusa. Jezus je sam o sebi dejal: »Jaz sem pot, resnica in življenje,« (Jn 14,6) in tudi »Jaz sem prišel, da bi imeli življenje in da bi ga imeli v obilju.« (Jn 10,10) Kakšno obilje je Kristus mislil? Gotovo ne telesnega, saj so življenja bili deležni tudi ljudje, rojeni pred Kristusom. Kaj je torej novost življenja, ki ga prinaša Jezus? Ta novost je Kristus sam, njegova oseba in življenje. Ni govoril kot filozof, niti ne kot vladar ali znanstvenik. Bil je pravi prerok, ki je svoje oznanilo uskladil s svojim življenjem. Pri njem sta življenje in beseda bila nerazdružljiva. Ponudil nam je način življenja, ki je neposredno povezan z njim samim. To je pot krščanskega življenja, ki se naslanja na evangelij in ima svojo zgodovinsko razsežnost – Cerkev. Ni nič drugega kot Božje otroštvo, ki nam ga je Kristus zopet pridobil, ne kot oblastnik, temveč kot naš prijatelj: »Vas sem imenoval prijatelje, ker sem vam razodel vse, kar sem slišal od svojega Očeta.« (Jn 15,15) V govoru na gori je svoje učence imenoval 'luč sveta' in 'sol zemlje' ter jih poslal po svetu. To naročilo velja tudi nam. Jezusova novost namreč ni vezana na čas, v katerem je živel s prvimi učenci ali na prve krščanske skupnosti. Je ključni del življenja vsakega kristjana, bistvo

krščanstva. (Karekin I. 1997, 1–4)

7.1.2 Zgodovinski pregled

Vedno nam je v pomoč, če pogledamo, kako so živeli učenci v prvih krščanskih skupnostih. Živeli so tako, da je bilo jasno razvidno, da so kristjani. To pričevanje se je izražalo bolj v njihovi veri in življenju kot v besedah ali pisanju. Posebno mesto med njimi so zavzemali mučenci, ki so bili misijonarji brez Biblije v roki. Svoje pričevanje so potrjevali s svojim življenjem, včasih celo za ceno lastne krvi. (Karekin I. 1997, 4)

Velikokrat slišimo, da svet danes ni več tak, kot je bil pred skoraj 2000 leti, ko so na njem živeli prvi kristjani. Bili so nepomembna manjšina, preganjani, celo označeni za izdajalce in kriminalce. Nato je prišlo obdobje Cerkve in srednji vek, ko je krščanstvo postalo religija Evrope in je katoliška Cerkev imela velik vpliv ne le na verskem, temveč tudi na političnem in socialnem področju. Vse se je spremenilo v obdobju razsvetljenstva, ki sta ga zaznamovali razvoj znanosti in uveljavljanje avtonomije posameznih narodov in držav. Najprej je prišlo do ločitve med Cerkvijo in državo. Kljub tej ločitvi Evropo še zmeraj označujemo za krščansko. Res je krščanska, če pogledamo njeno zgodovino, pravo vprašanje pa je, kako pride krščanstvo do izraza, ko pogledamo življenje posameznika v Evropi danes. Druga ločitev oziroma razkorak se je zgodila v okviru samih kristjanov in sicer med formalno pripadnostjo Cerkvi in zavzetim življenjem v krščanski skupnosti, ki je življenje pričevalcev. Ta ločitev ima hude posledice. Znanosti, tehnologiji in industriji ni mar za absolutno resnico. Z roko v roki s pojavom razvrednotenja osnovnih vrednot se je pojavil relativistični pristop do etičnih problemov. Odgovor na to je veliko srečanj, zborovanj in razprav, na katerih sodelujejo misleci, teologi, intelektualci, pisatelji, filozofi, znanstveniki, sociologi in zgodovinarji. Eden takih dogodkov je Drugo ekumensko zborovanje v Gradcu. Pri tem se lahko ozremo, kaj vse se je spremenilo v osmih letih od zborovanja v Baslu: padec berlinskega zidu, razpad Sovjetske zveze, nastanek novih držav, verska svoboda za države Vzhoda, a žal tudi nova krizna žarišča po Evropi. Vsekakor, nova situacija kliče k novim rešitvam, a z istim načinom pričevanja, ki so ga imeli že prvi kristjani. (Karekin I. 1997, 5–6)

8. PREDSTAVITEV ZBOROVANJA V SIBIU

Od 4. do 9. septembra 2007 je v Sibiu v Romuniji potekalo tretje Evropsko ekumensko zborovanje. Geslo zborovanja se je glasilo '*Kristusova luč razsvetljuje vse – Upanje na prenovo in edinost v Evropi*'. Delegatov je bilo okrog 2100, od tega 1500 katoliških, ostali pravoslavni in protestantski delegati Cerkva iz vse Evrope. Pet dni so razpravljali o aktualnih družbenih vprašanjih, ki zadevajo Evropo. (Dolenc 2007a, 101)

»Zborovanje je bilo od vsega začetka zamišljeno kot dogajanje in ne toliko kot dogodek; ali drugače povedano: kot simbolično ekumensko romanje na kraje, ki predstavljajo tri glavne krščanske tradicije v Evropi.« (101) Tako so se udeleženci najprej januarja 2006 zbrali v Rimu, februarja 2007 v Luthrovem mestu Wittenbergu in septembra 2007 v Sibiu. Sibiu, mesto v transilvanski Romuniji, v letu 2007 skupaj z Luksemburgom izbrano za evropsko prestolnico kulture, je bilo »prizorišče sklepnega dejanja daljšega ekumenskega procesa.« (101) Je mesto sredi večinoma pravoslavne Romunije, v deželi z »razgibano zgodovino, ki na svojem ozemlju povezuje različne kulture, jezike in krščanske veroizpovedi.« (102) Zgovorno dejstvo o tem je devet cerkva v mestnem središču, ki pripadajo petim različnim veroizpovedim. (102)

8.1 Potek dela in udeležba

Glavnina dela je potekala v devetih forumih, ki so bili razporejeni v obdobje treh dni. Vsak dan je bil posvečen drugi temi. Prvi dan je bil namenjen temi *Kristusova luč in Cerkev*. Na forumih so razpravljali o edinosti kristjanov, duhovnosti in pričevanju. Drugi dan je bila glavna tema *Kristusova luč in Evropa*, zato so ta dan na sporedu bili forumi o Evropi, odnosih med verstvi in preseljevanju. Petek, tretji dan, je bil posvečen temi *Kristusova luč in svet*. Na enem forumu so zato razpravljali o stvarstvu, na drugem o pravičnosti in tretjem o miru. (Dolenc 2007a, 102)

Med najbolj odmevnimi govorniki so bili: kardinal Peter Erdö, predsednik Sveta evropskih škofovskih konferenc, zagrebški kardinal Josip Bozanić, kardinal Walter Kasper, predstavnik Papeškega sveta za edinost kristjanov, milanski kardinal D. Tettamanzi, ekumenski patriarh Bartolomej I. Na zborovanju ni manjkalo niti uglednih

politikov: omenimo samo Manuela Barrosa, predsednika Evropske komisije, Jana Figela, evropskega komisarja za kulturo in izobraževanje, in romunskega predsednika Trajana Basescuja. (103) Tudi papež Benedikt XVI. je v svojem prispevku nagovoril delegate in udeležence zborovanja.

V imenu Slovenske škofovske konference se je zborovanja udeležilo sedem slovenskih delegatov: murskosoboški škof dr. Marjan Turnšek, prof. Ljudmila Novak, poslanka v Evropskem parlamentu, s. Hermina Nemšak, dr. Igor Bahovec, dr. Bogdan Dolenc, p. dr. Tadej Strehovec, dr. Andrej Saje in sestra Barbara Šelih. Poleg naštetih je na zborovanje prišlo še nekaj slovenskih udeležencev, predstavnikov gibanja Marijino delo. Delegati so se zadovoljni vrnili domov. »Glavni namen zborovanja je bil gotovo dosežen: to je pogovor in srečanje med kristjani evropskega Vzhoda in Zahoda. Poleg dobro obiskanih forumov, okroglih miz in krožkov je bilo veliko prisrčnih osebnih srečanj, preko katerih se tkejo poznanstva in prijateljstva.« (107) Še posebej dragocena jim je bila skupna molitev: »Vsak dan smo se zbirali k skupni molitvi in različnim bogoslužjem in s tem izrazili prepričanje, da je edinost, po kateri hrepenimo, delo Svetega Duha. Zborovanje je bilo tudi priložnost za to, da smo bolje spoznali utrip romunske pravoslavne Cerkve.« (101) Da je bila vseskozi prisotna želja po edinosti, se je jasno izrazilo zadnji dan zborovanja. Po ločenih bogoslužjih so se udeleženci zbrali na osrednjem trgu. Med njimi je bilo tudi veliko preprostih romunskih vernikov, ki so po zadnjih zahvalnih in poslovilnih besedah organizatorjev začeli vzklikati: 'Unitade, Unitade!' »Besede so vzvalovile vso množico. V nekaj minutah smo se vsi držali za roke in klic po edinosti kar ni mogel utihniti.« (108)

Kljub temu ni bilo vse idilično. Sredstva obveščanja so najbolj kritizirala, da se na zborovanju o problematikah govori na splošno, problem nastane, ko pride do uresničevanja konkretnih predlogov. Tako je na primer bilo s predlaganim prispevkom v znesku 15 evrov, ki bi pokril škodo, nastalo zaradi emisij plina CO₂, do česar v največji meri pride ob potovanju z letalom. Ta sredstva bi porabili za pogozdovanje, a povabilu se je odzvalo le okoli 100 udeležencev. (106)

8.2 Prvo okoljsko ozaveščeno zborovanje

Zborovanje v Sibiu je bilo prvo, ki ga lahko označimo za okoljsko ozaveščenega. Organizatorji so se zavedali, da bo EEA3 (tretje Evropsko ekumensko zborovanje) z več kot 2500 udeleženci nedvomno imelo velik okoljski vpliv. Mislili so predvsem na udeležence, ki so na zborovanje prileteli. Letalski prevozi namreč povzročajo 10 % toplogrednih učinkov. Leti le 5 % svetovnega prebivalstva, ki večinoma prihaja iz razvitih držav, posledice izpusta velike količine toplogrednih plinov, ki pri tem nastane, pa najbolj prizadenejo 2,4 milijarde ljudi, ki živijo od kmetijstva. Dejstvo je, da emisije CO₂, izpuščene visoko v ozračju, škodujejo trikrat bolj kot enaka količina emisij, izpuščenih na zemeljskem površju. Zato so bili udeleženci naprošeni, naj za potovanje v Sibiu uporabijo javna prevozna sredstva, ki najmanj škodujejo okolju. Letalski prevoz naj uporabijo le, če je to nujno. V povračilo je bil vsak delegat zborovanja naprošen, da prispeva 15 EUR, kar zadostuje za zasaditev 48 dreves in njihovo triletno oskrbo. V neposredni bližini Sibiu se namreč nahaja 30 hektarjev hrastovega gozda, ki je v preteklosti utrpel izčrpno izsekavanje, zaradi česar je njegova samoobnovitvena zmogljivost oslabela. Pokrajini je grozila nevarnost zemeljskih plazov. Nujnega pogoždovanja je bilo potrebnih sedem hektarjev. (European Christian Environmental Network 2011) Naštejmo še nekaj dejanj okoljske ozaveščenosti na EEA3. Papir, ki so ga uporabljali, je bil recikliran. Udeležencem so postregli s hrano naravnega izvora iz bližnjih pokrajin. Odpadke so zbirali ločeno. Naredili so kip iz odpadnega materiala. Pili so kavo, uvoženo po načelih pravičnega trgovanja. (European Christian Environmental Network 2007)

9. SPOROČILO ZBOROVANJA V SIBIU

Okoljska kriza se izraža na veliko ravneh. Najbolj zaskrbljujoča raven se dotika podnebnih sprememb, ki imajo tri lastnosti: »so univerzalne, a najbolj prizadenejo najrevnejše; so medgeneracijske, ker bodo morale prihodnje generacije nositi breme našega načina življenja; razdirajo red stvarjenja, ker predstavljajo najbolj korenite spremembe, ki jih je človek kdajkoli v zgodovini povzročil biosferi.« (CEC in CCEE 2007a, 1)

»Okoljska kriza in še posebej podnebne spremembe so znamenja časov, ki predstavljajo izziv krščanski veri v Boga Stvarnika in Odrešenika.« (1) Kristusova luč sveti na vse, ne le na človeka, temveč na vse stvarstvo. »Poklicani smo, da ponovno odkrijemo pomen Kristusa, ki ga danes srečujemo v trpečem stvarstvu,« (1) s tem, da razvijemo nov odnos do stvarstva in da naše pričevanje za pravičnost in trajnostni način življenja ponese do drugih ljudi. Okoljska kriza namreč predstavlja nov izziv prizadevanju za mir in pravičnost, ker povzroča nove vrste revščine in ustvarja nove priložnosti za spore. Zmanjševanje količine surovin, še posebej zalog pitne vode za milijone ljudi, povzroča razpad družbe. »Brez okoljske odgovornosti ni ne miru ne pravičnosti.« (1) Potrebne bodo korenite spremembe, da pred posledicami okoljskih sprememb obvarujemo predvsem najbolj uboge.

9.1 Vloga Cerkev v evropski družbi: dialog in izvir upanja

»Da odgovorimo na okoljsko problematiko, so potrebne nove oblike dialoga med Cerkvami in družbo.« (4) Dosežemo ga lahko s pripravljenostjo, da se drug od drugega učimo. To bomo dosegli z dialogom in sodelovanjem tako med krščanskimi Cerkvami kot tudi z drugimi religijami, družbenimi skupinami in javnimi ustanovami. Le tako bo lahko Cerkev dobila zadostno pristojnost in učinkovitost. Lep primer sodelovanja med Cerkvami sta Evropski ekumenski zborovanji v Baslu in Gradcu, ki sta nam že bili predstavljeni. Nadalje je tu Ekumenska listina, podpisana leta 2001 v Strasbourgu. Tam je Konferenca evropskih Cerkev leta 2001 določila smernice, ki so jih v premislek

poslali vsem krščanskim Cerkvam z naročilom, naj jih prilagodijo svojim razmeram. Omenili so tudi varstvo stvarstva. »Ker verjamemo v Boga Stvarnika, se mu zahvaljujemo za dar stvarstva in za veliko vrednost in lepoto narave.« (CEC 2001, 9) Zato si prizadevajmo za način življenja, ki ni podvržen pritiskom ekonomije in potrošništva, za zmerno in odgovorno življenje. Odgovorni smo pred Bogom, da določimo meje tega, kar lahko storimo z zmožnostmi, ki nam jih dajeta znanost in tehnologija. Podpirajmo okoljevarstvene cerkvene organizacije in ekumenska združenja za ohranitev stvarstva. Evropske Cerkve naj uvedejo ekumenski dan molitve za ohranitev stvarstva. (CEC 2001, 9) Drug tak primer je Agenda 21, podpisana leta 1992 v Rio de Janeiru. V njej že sodelujejo mnoge cerkvene organizacije. Obeta se jim dobro sodelovanje z drugimi družbenimi organizacijami. (CEC in CCEE 2007a, 3) V mnogih državah so Cerkve že podale navodila za odgovorno uporabo energije. Prav tako podpirajo pravično trgovanje, pri katerem se spoštujejo človekove pravice in varstvo okolja. Tu je mišljeno predvsem trgovanje z državami v razvoju. Nekatere Cerkve nadalje podpirajo tudi etične in okoljske investicije bank, ki so usmerjene k pospeševanju pravičnosti in k varovanju okolja. V pristojnosti Cerkva samih pa je okoljsko gospodarjenje svojih posestev in stavb. Nekatere se trudijo za to, da bi vsaj del energije pridobivale iz obnovljivih virov. Prav tako je res, da se okoljevarstvena naloga dotika vsakega vernika. Kristjani v mnogih državah se že zavedajo, da k rešitvi okoljske problematike prispevajo z majhnimi dejanji: z varčevanjem elektrike, nakupovanjem lokalno pridelane hrane, ločevanjem odpadkov, okoljsko ozaveščenostjo ... »Ta majhna dejanja so v svoji pestrosti znamenje upanja, ki nam ga daje Bog.« (4)

9.2 Pogled v prihodnost

Ekumensko zborovanje v Sibiu je bilo organizirano upoštevajoč okoljevarstvena načela. Vsi udeleženci so bili naprošeni, naj tako živijo tudi v domačih župnijah. Za Cerkve in župnijska občestva je bilo pripravljenih nekaj predlogov. Prvi se imenuje 'čas za stvarstvo'. Od prvega septembra do druge nedelje v oktobru naj bo čas za stvarstvo kot priložnost za premišljevanje o Bogu, ki je Stvarnik in daje življenje. »Slaviti skrivnost Božje navzočnosti v stvarstvu, združiti se v skupni hvalnici in deliti bogato duhovno in

liturgično tradicijo Evrope, to je osnovni vir za novo usmeritev v našem odnosu do narave.« (CEC in CCEE 2007a, 4) Drugi predlog je bil varovanje stvarstva s pomočjo CO₂ nadomestila. Udeleženci v Sibiu so bili povabljeni, da plačajo prispevek v smislu nadomestila za izpust toplogrednih plinov, porabljenih za njihov prevoz v Sibiu in vrnitve domov. Ta sredstva so bila namenjena pogozdovanju. Potovanja z letali bi morali omejiti, ko pa se temu ne moremo izogniti, lahko škodo ublažimo s tem, da namenimo prispevek za projekte, katerih cilj je zmanjševanje ravni CO₂ v ozračju. Tretji predlog se nanaša na vodo, ki je vir življenja. Njeno pomanjkanje na določenih predelih sveta je že in postaja vedno večji problem. »Milijoni ljudi nimajo dostopa do pitne vode. Celo v Evropi, zgodovinsko privilegirani celini, se pojavlja vse več pokrajin, ki jih pesti pomanjkanje vode.« (5) Vodo bi morali uporabljati z zavestjo odgovornosti. »Voda je skupna dobrina; ne sme postati tržna dobrina.« (5) Četrty predlog je trajnostni način življenja na osebni, župnijski in družbeni ravni. Na osebni ravni so delegati predlagali varčevanje z energijo, nakup sezonske hrane z bližnjega področja in premišljeno izbiro prevoznih sredstev. Na župnijski ravni so predlagali okoljsko gospodarjenje, okoljsko ozaveščanje in zmanjšanje energijske porabe za vzdrževanje cerkvenih stavb. Na družbeni ravni so predlagali okoljska zavezništva narodne in mednarodne razsežnosti, zaščito pravice do pitne vode, poudarjanje vrednosti lastnih prehranskih produktov in globalno ekonomijo, ki upošteva okoljevarstvena načela. Cerkve in posamezni kristjani ne moremo hkrati postati aktivni na vseh družbenih področjih in položajih, a za začetek si moramo izbrati vsaj eno izmed naštetih pobud in jo skrbno izpolnjevati. (5) Štirideset mladih, ki so se kot delegati zbrali na EEA3, je izjavilo podobno: »Zavzemamo se za prenavo našega načina življenja v skladu z bibličnim pričevanjem. To mora biti uresničeno s konkretnimi koraki, kot so kupovanje pošteno uvoženega blaga, uporaba obnovljivih virov energije, zmanjševanje izpusta CO₂ in sprememba našega potrošniškega vzorca.« (CEC in CCEE 2007b, 3)

9.2.1 Tehnološki in duhovni odgovor na okoljsko krizo

»Tehnološke rešitve ali politična pogajanja za obvarovanje okolja ne bodo dosegli cilja brez spremembe mišljenja in srca.« (CEC in CCEE 2007a, 2) Brez dvoma tehnološke rešitve lahko prispevajo ogromen delež. Vseeno se ne moremo zanašati le nanje. Vse jasneje se izraža, kako potrebno je prilagoditi naše življenjske navade. Vključiti jih

moramo v širše okvire prizadevanja za globalno pravičnost, za daljnosežno ohranjanje življenjskih razmer in za nove vzorce proizvodnje in potrošnje. O uporabi surovin, energije in prevoznih sredstev se ne odloča le na državni ravni, o tem se lahko začne odločati vsak posameznik. Pravzaprav se mora vsak posameznik odločiti za način življenja, ki je v skladu z načeli trajnostnega razvoja. Vloga Cerkev pri tem je »duhovni odgovor, ki temelji na krščanskih vrednotah.« (2) A ne samo to. Tako Cerkev kot posamezni kristjani so poklicani, da s svojim načinom življenja podajo pričevanje. »Cerkev morajo začeti delati na projektih in predlagati spremenjen način življenja.« (2) Mišljen je tak način življenja, ki spoštuje stvarstvo. Ta bo verodostojen le, če bo podprt z notranjim veseljem in zadovoljstvom. Spoštovanje stvarstva bo tako pripomoglo k boljši kvaliteti življenja. Kultura življenja, ki temelji na krščanski duhovnosti, nas lahko reši puhlosti potrošništva. »Za kristjane je molitev osrednjega pomena. Molitev je zanje vir, ki vzpostavlja skrb za stvarstvo.« (3) Nedelja kot poseben dan, določen za počitek in molitev, ima pomembno vlogo. Na ta dan se spominjamo našega Boga, Stvarnika in Odrešenika. Pomaga nam, »da razvijemo trajnostni način življenja, ki spoštuje ritem stvarstva in prekinja delo s časom, namenjenim počitku in veselju v celoti stvarstva.« (3) Tudi obhajanje evharistije je dejanje zahvaljevanja za stvarstvo.

9.3 Sporočilo sklepne listine

Končna oblika sklepne listine je bila objavljena v soboto, 8. septembra 2007. Nosi naslov: *Kristusova luč razsvetljuje vse!* Sklepna listina vsebuje 10 priporočil. Pri tem nas najbolj zanimajo osmo, deveto in deseto priporočilo, ki se dotikajo okoljske problematike. »Kristjani, romarji iz cele Evrope in onkraj nje, pričujemo o preoblikujoči moči Kristusove luči, ki je močnejša od teme, in oznanjamo, da je ta luč vseobsegajoče upanje za krščanske Cerkev, za vso Evropo in za ves svet.« (Dolenc 2007b, 109) Tema prvega razdelka je, da *Kristusova luč sveti najprej v Cerkvi*. Nanjo se navezujejo prva štiri priporočila, ki veljajo za celotno Božje ljudstvo: obnoviti svoje poslanstvo oznanjanja evangelija, ozavestiti temeljni pomen krsta, v prizadevanju za edinost moliti drug za drugega in oblikovati skupno teološko formacijo ter študij. Drugi razdelek nosi naslov *Kristusova luč za Evropo*. »Zavedamo se, da naše skupne korenine segajo globlje kakor pa naše delitve.« (111) V tem smislu je razumljivo peto priporočilo, ki se

zavzema za boljšo pastoralno oskrbo priseljencev. O Evropi je podana sledeča ugotovitev: »Evropa je več kakor samo Evropska unija. Kot kristjani sprejemamo nase del odgovornosti za oblikovanje Evrope kot celine miru, solidarnosti, soudeležbe in trajnostnega razvoja.« (113) Šesto priporočilo vabi k izpolnjevanju smernic že prej omenjene Ekumenske listine.

Tretji razdelek, *Kristusova luč za ves svet*, se najprej dotakne problematike miru. »Mir je izjemen in dragocen dar. Cele dežele hrepenijo po miru. Cela ljudstva čakajo, da se rešijo nasilja in strahovlade.« (114) Nadalje pove, da Kristusova luč osvetli tudi pojem pravičnosti. Obsodi sedanji način tržne globalizacije, ki »pogloblja v človeški družbi prepad med zmagovalci in poraženci, škoduje dostojanstvu nešteti ljudi in ima katastrofalne okoljske posledice. Tržna globalizacija – še posebej ob upoštevanju podnebnih sprememb – ni združljiva z zagotavljanjem prihodnosti našega planeta.« (114) Zato osmo priporočilo nagovarja Cerkve Evrope, naj navežejo stik s Cerkvami na drugih celinah. »Ta proces naj priklič v zavest odgovornost Evrope za okoljsko pravičnost, ko se soočamo z grožnjo podnebnih sprememb. Nadalje naj izostri odgovornost Evrope za iskanje pravične oblike globalizacije.« (115) Afriška celina je tu v posebnem položaju, saj je bila najtesneje povezana z evropsko zgodovino in bo tudi z njeno prihodnostjo. Deveto priporočilo se zavzema za izbris dolgov in za spodbujanje poštenega trgovanja. Nato preide k skrbi za stvarstvo: »Zaskrbljeni smo za Božje stvarstvo, zato prosimo vse, da bi ravnali z njim z večjo občutljivostjo in bolj spoštovali njegovo čudovito raznovrstnost. Nasprotujemo sramotnemu izkoriščanju narave. 'Vse stvarstvo pričakuje odrešenja' (Rim 8,22) od tega izrabljanja. Obljubljamo, da bomo delali za spravo med človeštvom in naravo.« (Dolenc 2007b, 115) Deseto priporočilo zato predlaga Cerkvam, naj čas med 1. septembrom in 4. oktobrom posvetijo »molitvi za ohranjanje stvarstva in spodbujanju življenjskega sloga, s katerim bi popravili naš škodljiv prispevek k podnebnim spremembam.« (115)

Ob branju naštetih priporočil se moramo zavedati, da je besedilo sklepne listine, čeprav kratko, šlo skozi nelahek proces, saj je moralo ugoditi več različnim pogledom in interesom ter vključevati različna mnenja in poudarke. »Kljub temu nekatera priporočila ostajajo vse premalo oprijemljiva, preveč splošna. Dialog med Cerkvami in skupnostmi se bo moral tudi po tem zborovanju vztrajno nadaljevati.« (Dolenc 2007a, 107)

10. POVZETKI POMEMBNEJŠIH PRISPEVKOV ZBOROVANJA V SIBIU

10.1 Isabel Carter: Skrb za okolje kot del krščanskega življenja

Isabel Carter iz Anglije se v svojem prispevku močno opira na dognanja Medvladnega odbora za okoljske spremembe (IPCC), združenja znanstvenikov iz vsega sveta, ki natančno preučujejo obseg podnebnih sprememb in z znanstvenimi metodami predvidevajo posledice, oziroma več možnih scenarijev vpliva podnebnih sprememb v prihodnosti. Zato nam Isabel Carter lahko postreže z natančnimi podatki. Poglejmo si njen prispevek.

V zadnjih desetletjih smo pokazali napredek v skrbi za stvarstvo, kar dokazuje ustanovitev nacionalnih parkov in bank za semena rastlinskih vrst, skrb za ogrožene živalske vrste, razumevanje pestrosti življenja in nov pristop h kmetijstvu. Vseeno je to malo v primerjavi s škodo, ki smo jo v zadnjih dveh stoletjih povzročili stvarstvu. Dokaz za to je dvig povprečne svetovne temperature za 0,8 °C, kar je dosti glede na povprečje, ki znaša 15 °C. Kaj takega se ni zgodilo že 10 000 let. To nas vodi k povišanju morske gladine zaradi taljenja arktičnega ledu, prerazporeditvi padavin in povečanju moči hurikanov. Primer takih sprememb so poplave, ki so Anglijo v letu 2007 zadele kar dvakrat in zaradi katerih je trpelo 50 000 ljudi. Medtem je bilo v južni Evropi obdobje suše, ki ga je spremljal vročinski val, zaradi katerega se je v nevarnosti znašla polovica pridelka žita v Romuniji. V Aziji je v monsunskem času v letu 2007 bilo prizadetih 119 milijonov ljudi, medtem ko je v Srednji Ameriki hurikan opustošil 90 % nasadov banan. To je le nekaj nedavnih dejstev, medtem ko izračuni za prihodnost napovedujejo še hujše stvari. Če pogledamo le dejstvo topljenja ledu na Grenlandiji: ko se bo ves led stopil, se bo gladina morja povišala za sedem metrov. Predstavljamo si lahko, kaj to pomeni za milijone ljudi, ki živijo v obmorskih mestih. »To je največji eksperiment človeštva, a nihče ga ne nadzoruje. Prav tako ni možnosti popravka, ni zasilne rešitve, ki bi nam omogočala, da bi se v drugo lahko bolje odrezali. Kljub temu je prevladujoč pristop do varstva okolja še zmeraj brezbriznost.« (Carter 2007, 1–2)

Večina ljudi se zaveda, da je nujno narediti spremembe, a malo jih je pripravljenih nanje, razen če bi jim bili naklonjeni tudi politika in ekonomija. Tu imajo pomembno vlogo tudi mediji. Namesto da nam predstavljajo vzornike, ki spodbujajo k potrošništvu, modi in brezbržnosti, potrebujemo vzornike, ki bi nas spodbujali k načinu življenja, ki upošteva varovanje stvarstva. (5)

Pomembno je deliti dobrine in prevozna sredstva ter podpirati lokalno proizvodnjo hrane. Ugovorom, da bo tako ravnanje slabo vplivalo na ekonomsko ravnovesje, se zoperstavlja dejstvo, da ga bodo še veliko bolj omajale korenite podnebne spremembe. Prav tako drži, da se bo v iskanju koriščenja obnovljivih virov energije odprl prostor za trženje novih izboljšav. Zanimiva so tudi predvidevanja, kaj nam bo v prihodnje lahko ponudila tehnologija na področju računalništva: virtualna potovanja, ostala virtualna doživetja, izboljšane internetne konference in komuniciranje. Tudi to lahko med drugim prispeva k zmanjšanju izpusta toplogrednih plinov. (5)

Pregledati moramo naše življenjske navade. Podjetje *Marches Energy Agency* je že izdalo kreditno kartico, ki beleži, za koliko emisij CO₂ je letno odgovoren posameznik s svojimi dejavnostmi. Temu podatku se reče ogljikova sled. Letno povprečje na posameznika znaša v Angliji 12,5 ton, namesto znosnih 1,8 tone. (4–5) Odpira se čedalje več možnosti uporabe obnovljivih virov energije, kot so biogoriva, sončna in vetrna energija, celo energija plimovanja, ki bi lahko v veliki meri nadomestile fosilna goriva. Problem je predvsem v finančni podpori takih projektov. Vse dokler se cena fosilnih goriv znatno ne podraži, se ne bo začelo množično vlagati v obnovljive vire energije. (2–3) Po predvidevanjih nas do trenutka, ko bo globalna temperatura preseгла povprečje za 2 °C, loči le še devet do deset let. »Ne smemo preseči zvišanje temperature za 2 °C glede na svetovno povprečje, ker se bo v tem primeru življenje, kot ga poznamo, spremenilo onkraj prepoznavnosti.« (3) Prava razprava ne bi smela upoštevati, kaj si lahko privoščimo glede na zahteve tržišča, temveč glede na zmogljivost našega planeta. Politiki in ekonomisti govorijo o možnem zmanjšanju emisij za 10 ali 15 %. Tudi v tem primeru bo preteklo nekaj desetletij, da se bo situacija začela izboljševati. (3)

Podnebne spremembe so zares globalni problem. Toplogredni plini se razprostirajo krog in krog zemeljske oble. Trpijo predvsem najrevnejši, čeprav je za največ onesnaženja pristojno najbogatejše prebivalstvo. Tista šestina vseh ljudi na svetu, ki živi v industrializiranem Severu, je pristojna za 55 % izpustov toplogrednih plinov, medtem ko isto število ljudi na revnem Jugu prispeva le 3 % izpustov toplogrednih plinov.

Vseeno podnebne spremembe največkrat prizadenejo prav najrevnejše. »Predvideva se, da bo do konca stoletja 150 milijonov beguncev zaradi podnebnih sprememb.« (4) Če se nam zdi številka velika, pomislimo samo na deset milijonov ljudi v Bangladešu in 25 milijonov na Kitajskem, ki živijo manj kot en meter nad sedanjo morsko gladino. (5)

Podnebne spremembe ne zadevajo le področja varstva okolja, čeprav ravno okoljevarstveniki v zadnjih desetletjih opozarjajo nanje. »Podnebne spremembe se dotikajo področja človekovih pravic, pravičnega razporejanja dobrin, politike in ekonomije. So etični problem, za katerega moramo kristjani prevzeti odgovornost.« (5)

Vse bolj bodo postajale tudi dejavniki politične stabilnosti. V igri je preživetje človeštva. Človeštvo bo preživel, a morda ne na tak način ali tako številčno, kot si predstavljamo. Zgodovina nas uči, da se celo velike civilizacije lahko zrušijo, in to zelo hitro. Nazoren primer je civilizacija Majev ali prebivalstvo na Velikonočnem otoku. Naše družbe so bolj ranljive, kot si mislimo. (5–6)

Končno pomislimo, kako je stvarstvo Bogu v veselje. »Imamo samo eno, neskončno lepo, raznovrstno in rodovitno zemljo. Tako dragoceno v Božjih očeh.« (6) Prevezemimo torej pobudo in se združimo, vsi kristjani. Če bi vsi verski voditelji ozaveščali svoje vernike, koliko ljudi bi bilo mobiliziranih? Pritisk na politike bi bil tako velik, da bi bile spremembe neizbežne. Prizadevajmo si, da bo prenova osredinjena v Kristusu. Pri izrabljanju surovin raje upoštevajmo zmožnosti našega planeta kot ekonomske računice. Prizadevajmo si, da sprememba povprečne svetovne temperature ne bo preseгла 2 °C, ne glede na to, ali si to lahko ekonomsko privoščimo, temveč na to, koliko lahko naš planet prenese. Prizadevajmo si za manj kot dve toni letnih izpustov CO₂ na človeka. Prizadevajmo si za trgovanje, ki ne bo izkoriščalo revnih držav in ljudstev. V prizadevanjih se kot Cerkve združimo med seboj. »Nehati moramo z žrtvovanjem Zemlje na oltarju potrošništva!« (6)

10.2 Metropolit Christopher: Krščanska teologija in praksa v času okoljske krize

Radim Pulec je bil rojen leta 1953. Od leta 1985 naprej je njegovo ime Christopher. Leta 2006 je postal metropolit Češke in Slovaške in nadškof Prage do leta 2013, ko je s

položaja odstopil. (Wikipedia 2015c) V svojem prispevku najprej omeni razsežnosti okoljske krize. Nato pojasni, kako je s tem kršena zapoved ljubezni do bližnjega. Kot odgovor predlaga askezo. Da ne bi vse ostalo pri teoriji, izpostavi primer pravoslavne Akademije Vilémov.

»Cerkev se kot kraj zveličanja in upanja mora zavedati svoje odgovornosti za prihodnost sveta. To je razlog, zakaj naj bo Cerkev močno zaskrbljena zaradi okoljske problematike, ki jo povzročajo ljudje.« (Christopher 2007, 1) Opažamo vse več zaskrbljujočega dogajanja: onesnaževanje zemlje, vode, zraka, izginjanje vrst ... Izginjanje tistih vrst, ki jih je Bog ustvaril v njihovi edinstvenosti! Človeška dejavnost in posledično poraba surovin se nenehno povečujeta. Slaba stran tega je trpljenje Božjega stvarstva in postopno zmanjševanje genetske raznolikosti. Zaloge neobnovljivih virov energije se hitro zmanjšujejo, prav tako zaloge pitne vode. Pri uporabi surovin premalo mislimo na to, da pripadajo tudi prihodnjim generacijam. Proizvedemo veliko snovi, ki so okolju škodljive ali strupene. Ravnotežje v naravi je porušeno in samoobnovitvena zmožnost narave ogrožena. (1–2) »Danes nam je jasno, da se to dogaja zaradi neupravičene porabe surovin v razvitih državah, v katerih je merilo življenja prizadevanje za bogastvo in udobje. Taka situacija nasprotuje pravični porazdelitvi naravnih dobrin, ki po učenju Cerkve pripadajo vsemu človeštvu.« (2) Zaradi takega ravnanja ni prizadeta le narava, temveč tudi ljudje: posledica tega so bolezni in smrt mnogih. Zemlja se je znašla na robu prepada, ki se imenuje okoljska katastrofa. To spoznanje je velikega pomena za primernost in natančnost našega teološkega odgovora na okoljske probleme, s katerimi se soočamo. Za izhodišče vzemimo kristološko in kristocentrično obarvano novozavezno sporočilo, da je človek odrešen. Hkrati imejmo v mislih Jezusovo naročilo, naj ljubimo bližnjega kot samega sebe, (Mr 12,31) ki seveda odpira vprašanje, kdo je moj bližnji. Gospod pravi, da je naš bližnji vsak človek. »Vsak je bil ustvarjen po Božji podobi in vsak je ljubljen od Boga ter poklican, da doseže popolnost v Kristusu in po Kristusu.« (Christopher 2007, 2) Evangelij nam nadalje sporoča, da odrešenje ni mogoče brez dejavne ljubezni do bližnjega. Tu lahko potegnemo vzporednico z današnjo znanostjo, ki pravi, da lahko rešitev okoljske problematike dosežemo le s sodelovanjem. »Znanstveni izsledki pravijo, da je življenje ljudi na drugi strani sveta odvisno od tega, kako živimo, kaj počnemo in kakšna je naša potrošnja na tej strani sveta.« (2) Od tega, koliko potrošimo oziroma

koliko smo pripravljeni deliti, so odvisni tako soljudje kot tudi vsa živa bitja, ki nam delno razodevajo neskončno dobroto, modrost in ljubezen Boga, ki je njihov Stvarnik. (2) »Če hočemo resno zavzeti svoje častno mesto v Božjem stvarstvu, moramo biti kristjani zmožni pomagati temu Božjemu stvarstvu v času njegovega trpljenja, moramo ga zaščititi. (3) Dejstva, ki jih prinašajo podnebne spremembe, nam govorijo, da ljudje med seboj nismo povezani le mistično in skrivnostno, temveč tudi dejansko. Sveto pismo nas uči, da stvarstvo na nas gleda, kot mi gledamo na Boga – od nas pričakuje ljubezni in usmiljenja. (Rim 8,19–22) Jezusove besede o bližnjem so torej še kako moderne, neposredno jih lahko naneseemo na področje okoljskih sprememb.

Če pogledamo problematiko z drugega vidika, v ta kontekst sodi tudi Jezusovo blagrovanje tistih, ki delajo za mir. (Mt 5,9) »Biblični koncept miru – Shalom bi moral zaobjemati tudi naš odnos do ustvarjenega sveta, ki je podvržen neusmiljenemu izkoriščanju in nasilni vojni.« (Christopher 2007, 3) Dandanes mir na svetu najbolj ogroža nenasitna želja industrije po fosilnih virih energije. Hkrati je jasno, da uporaba teh virov energije škoduje in uničuje življenje ljudi in drugih živih bitij. »V tej situaciji je primerjava odvisnosti današnjega sveta od neobnovljivih virov energije z odvisnikom od droge povsem primerna.« (3)

10.2.1 Askeza

Askeza je zmeraj bila in ostaja del krščanskega načina življenja. Askeze bi se morali držati tudi zaradi varovanja okolja. Askeza se izraža v zmanjšani porabi in v odpovedi želji po kopičenju bogastva. S tem pomagamo ogroženi naravi, drugim ljudem in sebi na poti odrešenja. »Asketska tradicija nas uči, da je veliko odgovorov na današnje okoljske probleme treba iskati v človekovem srcu in ne na področju ekonomije, biologije, tehnologije ali politike.« (Christopher 2007, 4) Preoblikovanje in uničevanje narave, ki mu je podvržena narava danes, je posledica dejavnosti človeka. Pri tem ima ključno vlogo stanje človekove duhovnosti. Askeza vsebuje sposobnost deliti tisto, kar imamo več, s tistimi, ki nimajo. V tem oziru imamo države Severa večjo odgovornost, saj porabimo več pitne vode, zraka, mineralov in fosilnih goriv kot naši bratje na Jugu. Celó eno od desetih Božjih zapovedi lahko neposredno naneseemo na temo okoljske problematike: ne želi svojega bližnjega blaga. Zavedanje, da naravne dobrine pripadajo tudi drugim, recimo revnejšim narodom na Jugu in Vzhodu ali našim prihodnjim

generacijam, ne zadostuje. Omogočiti jim moramo, da bodo deležni istih darov, ki nam jih je vsem namenil Stvarnik. (4) Končno se nam zastavlja temeljno vprašanje za vse človeštvo, še posebej za kristjane, in sicer: Ali imamo res pravico nadaljevati z uničevanjem vsega življenja, ki v bistvu sploh ni naše, temveč pripada Bogu? Današnja družba nas vabi v nove in nove nakupe, k vse večji potrošnji, Jezus pa, naj delimo dobrine s svojimi bližnjimi v smislu: »Tako torej vse, kar hočete, da bi ljudje storili vam, tudi vi storite njim.« (Mt 7,12) (Christopher 2007, 4)

Oglejmo si še primer pravoslavne Akademije Vilémov⁶. Na Akademiji se zavedajo povezanosti vseh ljudi in dejstva, da bi človeštvo lahko preprečilo veliko vojn, če bi ljudje več uporabljali energijo sonca, vode, vetra in biomase. Akademija sama želi biti konkreten zgled, ki mu lahko sledijo drugi. S tem namenom in zato, da bi zmanjšali izpust toplogrednih plinov ter povečali svojo neodvisnost oskrbovanja z energijo, so se odločili zgraditi Center za uporabo obnovljivih virov energije, ki obsega dve namestitvi sončnih celic, vetrno turbino, vodno turbino in sistem ogrevanja na biomaso. Isti Center prireja ozaveščanje o trajnostni praksi uporabe energetskega virov in nudi nasvete cerkvenim in nevladnim organizacijam. V načrtovanju je ekumenski projekt *Cerkve za prihodnost*, v okviru katerega je predvidena namestitev sončnih celic na 50 streh različnih cerkva in cerkvenih zgradb. (3–4)

10.3 Metropolit Gennadios: Pravoslavje in okoljska kriza danes

Metropolit Gennadios iz Sassime, ki pripada ekumenskemu patriarhatu Konstantinopla, je profesor pravoslavne teologije in kanonskega prava na številnih univerzah. Pomembno vlogo ima v mednarodnih odborih, ki spodbujajo dialog med krščanskimi Cerkvami. Je dejaven član več odborov Svetovnega sveta Cerkev. (World Council of Churches 2014) V svojem prispevku najprej spregovori o vlogi pravoslavnega patriarha pri ozaveščanju vernikov o okoljski problematiki. Navede tudi razloge, zakaj je to naloga patriarha. V drugem delu nadaljuje s teološkim razmišljanjem in predstavi

⁶ Pravoslavna Akademija Vilémov se nahaja na Češkem v mestu Vilémov v škofiji Olomuc-Brno. Pripada češki pravoslavni Cerkvi. Ustanovil jo je Roman Juriga, sedanji direktor Akademije, s pomočjo majhnega pravoslavnega samostana. Za potrebe Akademije in mesta so zgradili 100 kW vetrno turbino. (European Wind Energy Association 2015)

pomen askeze ter evharistično naravnost, ki bi ju moral človek zavzeti v ravnanju do stvarstva. Obravnava vzroke in temelje okoljske krize.

Živimo na začetku tretjega tisočletja. Pričakali smo ga z molitvijo k našemu Bogu in Stvarniku, da bi to tisočletje prineslo razodetje njegovih čudovitih del. To je še toliko bolj pomembno, ker smo bili v preteklih desetletjih priča okoljski degradaciji: podnebnim spremembam, manjšanju raznolikosti vrst, onesnaževanju naravnih bogastev in vedno večji razliki med bogatimi in revnimi. Prav tako je propadlo veliko prizadevanj za uveljavljanje primerne okoljske politike. (Gennadios 2007, 1)

Seveda je eno od vprašanj, ki si ga zastavljajo mnogi, kaj sploh ima Cerkev za početi v zvezi z okoljsko problematiko. »Splošno priznано je, da je varovanje naravnega okolja snov, ki zadeva politike, znanstvenike in tehnokrate. Zavzemanje pravoslavne Cerkve in še posebej ekumenskega patriarha za varstvo okolja bo najbrž presenetilo mnogo ljudi.« (2) Razloga za presenečenje sta dva. Prvi je ta, da večina ljudi Cerkev obravnava le kot instrument za doseganje duhovnega. Drugi je ta, da ljudje ne pričakujejo od Cerkve, da bi se ukvarjala s tuzemskimi stvarmi, kot je ekologija. To še posebej velja za pravoslavno Cerkev, ki je ljudem z Zahoda poznana predvsem po svoji mistični teologiji, duhovnosti in asketski drži. »Po drugi strani večina ljudi danes spregleda ali ne upošteva dejstva, da je okoljska kriza predvsem duhovni problem in zato spada na področje, ki ga obravnava teologija.« (2) Krščanska teologija, predvsem zahodna, na nek način nosi zgodovinsko odgovornost za nastalo okoljsko krizo, saj se je po njeni zaslugi lahko razvil znanstveni pristop do narave, kot ga poznamo danes. Da popravi škodo, ki jo je naredila, mora iti skozi proces metánoie, to je spreobrnjenja, spremembe mišljenja, ki ne bo omejena le na teoretični ali doktrinalni vidik. »Cerkev je poklicana, da pregleda in prenovi svoje pastoralno učenje in delo, da spremeni miselnost in pristop ljudi, da bodo spoznali, da je varovanje okolja ena temeljnih verskih dolžnosti, ki jo od človeštva zahteva sam Bog. To pomeni, da bo Cerkev morala radikalno prenoviti svoje pojmovanje greha, ki je bil po tradiciji omejen na socialno in antropološko raven, in začela govoriti tudi o grehu proti naravi.« (2) Prav tako mora Cerkev vpeljati učenje o okolju v vse stopnje verskega pouka: od verouka osnovnošolcev preko mladinskih skupin do izobraževanj za odrasle in pri pridigah. »Cerkev danes ne more biti zvesta svojemu poslanstvu brez temeljite vključenosti v varovanje Božjega stvarstva pred škodo, ki jo povzročata človeški pohlep in sebičnost.« (3) Zaradi tega je razumljivo, da

ekumenski patriarh zavzame vodilno vlogo. »Pravoslavna Cerkev se zaveda, da brez poglobljene duhovne preнове ni upanja za rešitev naravnega okolja.« (3) Taka duhovna prenova se lahko zgodi le ob sodelovanju vseh verskih skupnosti z znanstveniki, politiki in etiki. K temu cilju stremijo tudi mednarodni znanstveni simpoziji, ki jih organizira ekumenski patriarh. Pravoslavna Cerkev je v tem procesu zvesta svoji naravi in tradiciji. Temu pritrjujeta dva vidika: asketska tradicija in osredinjenost na presveto evharistijo. Prav slednji vidik nas spominja na vlogo, ki jo ima človek, »da je duhovnik stvarstva, poklican, da v svoje roke sprejme svet kot dar in ga s hvaležnostjo daruje nazaj Stvarniku,« kar nam razodeva že etimologija besede evharistija. (3) Človek s svojimi rokami obdeluje in spreminja svet. V ta napor so vključena vsa družbena področja: znanost, umetnost, ekonomija ... Pomembno pri tem je, da človek zavzame evharistični pristop, katerega bistvo je deliti dobrine z drugimi in zahvaljevati se zanje Stvarniku, »z zavestjo, da ljudje nismo lastniki narave, temveč del narave, obdarjeni z zmožnostjo, da lahko navežemo odnos s Stvarnikom, ki naravi daje življenje in vidik večnosti. Asketska tradicija omogoča človeku, da se osvobodi sebičnosti, ki mu daje zmotno prepričanje, da je lastnik stvarstva; preobraža ga v evharistično bitje.« (3)

Sedanjo krizo imenujemo 'okoljska kriza', ker se njene posledice kažejo na področju ekologije. Če bomo nadaljevali v tej smeri, se bližamo okoljskemu samomoru. Vseeno ta kriza ni toliko okoljska, kot jo nekateri predstavljajo. »Je kriza, ki zadeva način, kako dojemamo resničnost, ki nas obdaja. Do okolja, do svojega planeta se obnašamo na nečloveški način, ki je daleč od Boga.« (4) Okoljska kriza kaže na pomanjkljiv odnos, ki ga imamo do Stvarnika. Hkrati kaže na nepravilnost, ki vlada v naši družbi. »Nepravilno je, da nekateri uživajo kvaliteto življenja, ki je daleč onkraj zmožnosti drugih.« (4) Čas je za akcijo. Še zmeraj se nahajamo v položaju, kjer lahko obrnemo potek dogodkov. »Pozivamo to zborovanje in vse Cerkve v Evropi, da posvetijo 1. september naravi, še posebej varstvu narave.« (4) Naj Cerkve presežejo vse razdelitve in se združijo, ker lahko skupaj lažje rešimo in ohranimo našo naravo, naš svet in človeštvo. »Zares, to bo 'najmanjši dar', predan Stvarniku za vso ljubezen, življenje in svet, v katerem živimo.« (4)

11. ZAKLJUČEK

Tri Evropska ekumenska zborovanja nam dajejo zavest in upanje, da klic človeštva v skrbi do narave ni bil preslišan s strani Cerkve. Nasprotno, Cerkev se zaveda svoje pomembne vloge pri ohranjanju stvarstva. S primerjavo sporočil treh Evropskih ekumenskih zborovanj in nedavno izšle okrožnice papeža Frančiška *Hvaljen, moj Gospod* je razvidno, da se učenje Cerkve na področju varstva okolja dogaja neprekinjeno, in to že več kot 25 let. Papež Frančišek v svoji okrožnici namreč velikokrat navaja okrožnice svojih dveh predhodnikov, Janeza Pavla II. in Benedikta XVI., posebej v zvezi z varstvom okolja. Prav tako se opira na izjave mnogih škofovskih konferenc. Ob primerjanju sporočila papeževe okrožnice s sporočilom treh Evropskih ekumenskih zborovanj opazimo veliko podobnosti. Ker poznamo sporočilo slednjih, vemo, da se okoljske problematike ne zaveda le katoliška Cerkev, temveč vse krščanske Cerkve ter da se njih prizadevanje na tem področju nadaljuje in razvija.

11.1 Okoljska kriza ima korenine v človekovi notranjosti

Okoljska problematika se ne dotika le področja tehnologije, temveč seže na področje človekovega duha. Njene korenine so v človekovem srcu. Zato je sodelovanje Cerkve v razpravi o okoljski problematiki in pri načrtovanju rešitev ne le upravičeno, temveč tudi nujno potrebno. Kako rešiti okoljsko krizo, ki je nastala zaradi napačno rabljenega tehnološkega napredka? Stalno razvijajoča se tehnologija lahko prinese nove rešitve, a hkrati zmeraj tudi nove nevarnosti, ker razširja domet človekovega delovanja. Rešitev ni mogoča brez uporabe tehnologije, a pomakniti se moramo en korak nazaj, do človeka samega, ki je hkrati izumitelj novih tehnoloških odkritij in njihov uporabnik. Od njega je odvisno, kako bo uporabil zmožnosti, ki mu jih v roke dajeta znanost in tehnologija. Odvisno je od njegove etične in duhovne usmeritve, ki spadata na področje človekove notranjosti. Od tam bi morala prava prenova pognati korenine. Proces, potreben za spremembo, je spreobrnjenje, spremenjenje mišljenja. Delegati zborovanj so ta proces poimenovali *metánoia*. S spremembo našega mišljenja in etične naravnosti se bo

spremenil tudi naš odnos do narave. Papež Frančišek navaja ekumenskega patriarha Bartolomeja I., ki pozornost usmeri na etične in duhovne korenine okoljskih problemov, ki »nas vabijo k iskanju ne samo tehničnih rešitev, temveč predvsem k spremembam v človeku samem, sicer se soočamo le s simptomi.« (Radio Vatikan 2015⁷, 9) Okoljska kriza, ki jo doživljamo, je le vidni odraz krize, ki se dogaja v naši notranjosti. Izguba etičnih vrednot pomeni, da tudi dobrine izgubijo resnično vrednost, ki jo imajo in postanejo le sredstva, ki jih lahko začnemo čezmerno izkoriščati, ne ozirajoč se na dobrobit prihodnjih rodov ali na potrebe mnogih ljudi, ki živijo v revščini. Ugotovitev, da je okoljska problematika zasidrana v človekovi notranjosti, upravičuje vlogo Cerkve na okoljevarstvenem področju. Še več, daje ji poseben privilegij, saj se delovanje Cerkve dotika duhovnega področja, ki je v človeku. Cerkev lahko na tej podlagi poda globok uvid povezanosti človeka z naravo. Verujoč v Stvarnika oznanja, da smo svet dobili v last ne zato, da bi ga izkoriščali, temveč zato, da bi ga z delom svojih rok sicer spreminjali in oblikovali, hkrati pa skrbeli za njegovo ohranjanje.

11.2 Skrb za najbolj revne in za prihodnje rodove

Delegati treh Evropskih ekumenskih zborovanj večkrat poudarijo tesno povezanost med okoljsko problematiko in revščino. Prav tako papež Frančišek: »Številni reveži živijo v krajih, ki so jih še posebej prizadeli pojavi, povezani s segrevanjem, njihova sredstva za preživljanje pa so močno odvisna od naravnih zalog /.../. Na voljo nimajo drugih ekonomskih možnosti, ne drugih virov, ki bi jim omogočali prilagajanje podnebnim vplivom ali spoprijemanje s katastrofalnimi razmerami /.../.« (Radio Vatikan 2015, 25) Zaradi okoljskih sprememb se morajo revni velikokrat seliti, zelo resne težave pa mnogim povzročajo oskrba s pitno vodo. »Ta svet ima težak družbeni dolg do revnih, ki nimajo dostopa do pitne vode, saj to pomeni, da jim je kratena pravica do življenja, utemeljena na njihovem neodtujljivem dostojanstvu.« (29–30)

Za neodgovorno ravnanje z okoljem smo najbolj krivi prebivalci razvitih držav, zaradi zlorabe možnosti, ki nam jih nudita znanost in tehnika, in zaradi posledic prevladujočega načina mišljenja, ki naravne dobrine obravnava kot sredstvo za potešitev

⁷ V času nastajanja pričujočega magistrskega dela slovenski prevod okrožnice *Hvaljen, moj Gospod* še ni izšel v knjižni obliki, bil pa je delno dostopen na spletni strani Radia Vatikan.

naše neustavljive želje po imetju. Medtem ko dobiček in dobrobit ostajata omejena na peščico ljudi, se posledice napačnega okoljskega ravnanja ne omejujejo na meje držav in kontinentov. Odgovor na to predstavlja asketska drža. Askeza nas uči upreti se potrošniški miselnosti, kupiti le tisto, kar zares rabimo, in dobrine deliti z drugimi. (Christopher 2007, 4)

Druga razsežnost je skrb za prihodnje rodove. Zavedati se moramo, da stvarstvo ni bilo ustvarjeno zgolj zaradi nas. Odgovorni smo za stanje, v kakršnem ga bomo predali našim potomcem. Delegati zborovanj to poudarijo ob različnih priložnostih, enkrat celo v Pismu otrokom na otrokom razumljiv način: »Kako so kaj vaša drevesa? Kako so vaši pisani metulji in vaše žabe? Pozorno jih pogledajte in povprašajte, kako ravnamo z njimi. Morda vam bodo povedali, da bi morali bolj skrbeti zanje. V Baslu smo sklenili, da bomo poskrbeli, da ne bomo več ranili narave. Vsi hočemo, da bi visoka zelena drevesa segala proti modremu nebu še dolgo časa.« (CEC 1989, 154)

11.3 Ekumensko in družbeno povezovanje

Delegati treh Evropskih ekumenskih zborovanj so izrazili mnenje, da je za reševanje okoljske problematike nujno potreben skupen trud. Potrebno je, da krščanske Cerkve uskladijo svoje mnenje, zavzamejo skupno stališče do okoljske problematike in se zedinijo v priporočilih za delovanje, kar so tudi storile na treh Evropskih ekumenskih zborovanjih. Vsaka posamezna Cerkev črpa iz zakladov svoje teologije in iz kulturnega ter zgodovinskega okolja, v katerem deluje. Okoljevarstveno prizadevanje Cerkve je lahko obširno, še posebej če upoštevamo veliko število ljudi, ki se opredelijo za kristjane. Prvi, ki lahko slišijo sporočilo Cerkve, so gotovo kristjani. Njih naloga je, da stopijo v dialog med seboj. Ukvarjanje z okoljsko problematiko je pomembna naloga vseh krščanskih Cerkva. V iskanju skupnih odgovorov in rešitev se morajo krščanske Cerkve v ekumenskem prizadevanju najprej povezati med seboj, nato pa tudi z verniki drugih religij. Verska pripadnost ne sme biti ovira za povezovanje na področjih, ki zadevajo vse človeštvo in med katere zagotovo spada varstvo okolja. Sporočilo Cerkve na področju varstva okolja, čeprav utemeljeno na teologiji stvarjenja in upoštevajoč duhovno raven človeka, more in mora doseči ne le kristjane, temveč vse ljudi, ki so mu pripravljeni prisluhniti. Okoljska problematika ima globalen značaj in zato se moramo

njenega reševanja prav tako lotiti globalno. »V skrbi za stvarstvo lahko kot orodje Boga sodelujemo vsi, vsak s svojo lastno kulturo in izkušnjo, z lastnimi pobudami in zmožnostmi.« (Radio Vatikan 2015, 14) Zato se kristjani moramo v trudu za varstvo okolja povezati s politiki, ekonomisti, znanstveniki, kmeti ... Kot primer navedimo povezovanje z znanostjo. Pomembno je, da vsak osvetli problematiko s svojo lučjo: znanstveniki z natančnimi izračuni in podatki, verniki pa z zavestjo, da je stvarstvo Božje delo in Božji dar, katerega je človek deležen kot dobri oskrbnik, ki ga nagnjenost h grehu ovira pri izpolnjevanju njegove naloge. Na treh Evropskih ekumenskih zborovanjih lahko opazimo, kako se udeleženci poslužujejo ugotovitev znanosti. Na primer nadškof Kiril, Mario Pavan, še najbolj opazno pa Isabel Carter in ostali udeleženci zborovanja v Sibiu. Znanstveni podatki se tekom let dopolnjujejo in zato ni presenetljivo, da nam prav EEA3 postreže z najbolj natančnimi podatki. Dandanes so nam na voljo še natančnejše znanstvene meritve in opažanja, izračuni in predvidevanja, ki so javno objavljeni in vsem dostopni⁸. Natančnejše meritve in dognanja vabijo teologe k bolj zavzetemu prispevku s strani teologije stvarjenja. Papež Frančišek večkrat poudari, da Cerkev ne more sama rešiti okoljske problematike, lahko in dolžna pa je sodelovati v dialogu, črpajoč iz svoje bogate duhovne tradicije.

11.4 Od besed k dejanjem

Predstavniki evropskih Cerkev so se na treh Evropskih ekumenskih zborovanjih opredelili do okoljske problematike. Tu naloga Cerkev ni končana, temveč se dodobra šele začne. Sledi najpomembnejše, in sicer uresničevanje zadanega na posamezni župniji in v življenju posameznega človeka. Pogoj za to je, da so verniki z učenjem Cerkev glede varstva okolja sploh seznanjeni. Duhovniki in kateheti imajo pomembno nalogo najprej sami poznati in nato posredovati učenje Cerkev in smernice za delovanje v zvezi z okoljsko problematiko vernikom, ki živijo v njihovih župnijah. Konkretno to pomeni ozaveščanje vernikov o okoljski problematiki in o odgovornosti, ki jo imajo kot kristjani in kot prebivalci našega planeta. Gre za osebni nagovor vsakega vernika in vsakega, ki je pripravljen prisluhniti, in se lahko zgodi pri verouku, pri pridigah, na

⁸ Npr. na internetni strani IPCC (International Panel on Climate Change).

duhovnih vajah, seminarjih, na srečanjih župnijskih skupin, v individualnem pogovoru ... Gre za spodbujanje zavedanja, da naravne dobrine ne pripadajo zgolj nekaterim ljudem. Iz tega sledi odpoved nepotrebnemu zapravljanju, da lahko delimo dobrine s tistimi, ki jim manjka osnovnih pogojev za preživetje. »Gre za obliko ljubezni, s katero postopoma prehajam od tega, kar hočem jaz, k temu, kar potrebuje Božji svet. To nas osvobaja strahu, lakomnosti in odvisnosti.« (Radio Vatikan 2015, 9)

Bistven je preskok od zgolj analize stanja, razprav in dobrih sklepov, do njihovega uresničevanja, drugače obstaja nevarnost, da se kljub obilici govora dejansko nič ne spremeni. Kristjani imamo prvi odgovornost in priložnost najprej pozanimati se za učenje Cerkve na področju varstva okolja in nato potruditi se, da ga udejanjimo. Vedeti je treba, da posamezni kristjani lahko dosežemo zeleno spremembo, vsak v okviru zmožnosti, ki jih ima v svojem življenjskem okolju, tako v družbenem kot v zasebnem. Šele s tem bo naše pričevanje dobilo težo. Drugi bodo lahko ne le iz naših besed, temveč iz dejanj sklepali na naše stališče na področju varstva okolja. Primer za to je prenova cerkvenih stavb, ki so zaradi velikosti pogosto energijsko potratne, v energijsko varčnejše, uporabljajoč obnovljive vire energije. Sončne celice na strehi župnišč bi same zase spregovorile o okoljski usmeritvi župnije.

11.5 Pogled v prihodnost

Vsi živimo na istem planetu in smo poklicani k načinu življenja, ki je v skladu z varovanjem okolja. Sporočila zborovanj ostajajo aktualna in so namenjena tudi nam. Brez dvoma imajo besedila treh dosedanjih zborovanj veljavo še danes, saj njihovo sporočilo presega časovni in ideološki okvir njihovega nastanka. To ne pomeni, da lahko odgovorijo na vsa vprašanja okoljske problematike današnjega časa, saj se je situacija od zadnjega zborovanja v Sibiu pred osmimi leti spremenila. Potrebujemo zborovanje, ki bo vlilo nov zagon okoljskim prizadevanjem Cerkve in nagovarjalo nove rodove. Potrebujemo zborovanje, ki bo znova opomnilo krščanske Cerkve k odgovornosti do Boga, bližnjega in stvarstva. Vse bolj se namreč zavedamo, da je v samo zapoved ljubezni do bližnjega vključena skrb za varovanje stvarstva. Pričakovati je, da bo v bližnji prihodnosti okoljska problematika postala še bolj pereča in še bolj prišla v ospredje, tako v znanstvenih kot v političnih krogih, saj bo neposredno zadevala

preživetje oziroma kvaliteto življenja mnogih zemljanov. V takih okoliščinah je pomembno, da se Cerkev zaveda svoje vloge in jo vestno izvrši. Čim hitreje mora prilagoditi svoje učenje in delovanje, da bo evangelij oznanjala tudi na področju varovanja stvarstva. Cerkev ima nezamenljivo vlogo, saj v naravi vidi več kot zgolj pogoje za preživetje človeškega rodu, vidi Božje stvarstvo. Morda prav Cerkvi pripada pobuda za obvarovanje stvarstva, prosta političnega naboja. Na poti do tega bi ji prav prišlo 4. Evropsko ekumensko zborovanje, saj je ključnega pomena v prizadevanjih za varstvo okolja povezati se z drugimi krščanskimi Cerkvami, torej združiti moči v ekumenskem prizadevanju.

12. POVZETEK

Krščanske Cerkve se zavedajo svoje pomembne vloge pri varovanju stvarstva. Dokaz za to so tri Evropska ekumenska zborovanja, prvo leta 1989 v Baslu, drugo 1997 v Gradcu in tretje 2007 v Sibiu. Tam so delegati Cerkva znaten del razprav namenili okoljski problematiki. V svojih prispevkih so najprej omenili vidne učinke okoljskih sprememb, ki kažejo na to, da je nekaj narobe v našem odnosu do narave in hkrati do Boga, ki je njen stvarnik. Teološko razmišljanje jim je pomagalo raziskati globlje vzroke okoljske problematike, ki se nahajajo v človeških srcih. Za osnovo so vzeli teologijo stvarjenja, ki poudarja celovitost, dobrost in lepoto stvarstva ter ljudem pripisuje posebno vlogo v stvarstvu. Čeprav je človek ustvarjeno bitje, mu je Stvarnik zaupal oblast nad drugimi ustvarjenimi bitji in stvarmi. Poklican je, da jo izvršuje kot dobri oskrbnik stvarstva in ne kot absolutni gospodar. Za svoje ravnanje je zmeraj odgovoren Bogu in soljudem, posebej revnim. Krščanstvo je res pripravilo pot znanosti, da se je razvila in osamosvojila, ni pa res, da je s tem krivo za zlorabe stvarstva, ki se dogajajo. Človekova nagnjenost h grehu, ki se izkazuje v pohlepu in sebičnem izkoriščanju naravnih dobrin, škodi celovitosti narave in ruši odnose med ljudmi. Okoljska problematika je povezana z družbeno. Razvite države imajo odgovornost do držav v razvoju. Sedanji rod ima odgovornost do prihodnjih rodov. Dobrine stvarstva so namenjene tudi njim. Da bi rešili okoljsko problematiko, potrebujemo spremembo v naši notranjosti, ki se bo nato zrcalila v našem odnosu do narave. Primer tega je askeza, ki nam pomaga, da ne podležemo razširjeni potrošniški miselnosti. Okoljska problematika je globalen problem, ki ga moramo reševati skupaj. Cerkve naj se združijo v ekumenskem prizadevanju, pa tudi v dialogu z znanstveniki in politiki. Delegati zborovanj so podali konkretne smernice za ravnanje vsem krajevnim Cerkvam in kristjanom. Naloga slednjih je, da jih izpolnijo.

12.1 Ključne besede

- Okolje.
- Ekologija.
- Ekumenizem.
- Evropsko ekumensko zborovanje.
- Bog Stvarnik.
- Stvarstvo.
- Greh.
- Odgovornost.
- Askeza.
- Dialog.

13.ABSTRACT

Christian Churches are aware of their important role in protecting the environment. The proof for it are three European Ecumenical Assemblies, the first held in 1989 in Basel, the second in 1997 in Graz and the third in 2007 in Sibiu. There the Church delegates dedicated a lot of discussions to the environmental issues. They first mentioned the visible effects of environmental changes, which indicate that something is wrong in relationship between us and nature and towards God who created it. Theological thinking helped them to explore deeper reasons of environmental issues that can be found inside the human hearts. The basis for discussion is the theology of creation, which stresses integrity, goodness and beauty of the creation, acknowledging a special role of human beings. Although human being is a created being, the Creator entrusted him the dominion over other created beings and things. His vocation is not that of an absolute owner of the creation, but of a good steward. He is always responsible for his actions towards God and towards other people, especially the poor ones. It is true that Christianity prepared the ground for the development of science, which gave mankind a possibility to exploit natural goods more intensively, but it does not make it culpable for the misuse of creation. Human being's inclination to sin, which expresses itself in greedy and selfish exploitation of natural resources, harms the integrity of creation and relationships between people. The environmental problems are related to the social ones. Developed countries have a responsibility to the developing ones. The living generations have a responsibility to future generations. Natural goods belong to them, as well. To solve the environmental problems we need an inward change, which will result in the change of our relationship towards the nature. Asceticism, for example, helps us to free ourselves from the influence of the widespread consumer society. The environmental issues are a global problem, which has to be dealt with together. The Churches should join the forces in ecumenical dialogue and in a discussion with scientists and politicians. The assembly delegates issued guidelines for action for all the Christians and local Churches, whose objective is to fulfill them.

13.1 Keywords

- Environment.
- Ecology.
- Ecumenism.
- European ecumenical assembly.
- Creation.
- God, the Creator.
- Sin.
- Responsibility.
- Asceticism.
- Dialogue.

14. REFERENCE

14.1 Prvo Evropsko ekumensko zborovanje

- CEC (Conference of European Churches). 1989. *Peace with Justice: The official documentation of the European Ecumenical Assembly, Basel, Switzerland. 15–21 May, 1989.* Geneva: Conference of European Churches.
- Deile, Volkmar. 1989. »From Stirling to Basel.« V: *Peace with justice: The official documentation of the European Ecumenical Assembly, Basel, Switzerland. 15–21 May, 1989,* Conference of European Churches, 3–23. Geneva: Conference of European Churches.
- Fürer, Ivo. 1989. »Introduction.« V: *Peace with justice: The official documentation of the European Ecumenical Assembly, Basel, Switzerland. 15–21 May, 1989,* Conference of European Churches, 1–2. Geneva: Conference of European Churches.
- Gnanadason, Aruna. 1989. »The challenge to the Europe from the South.« V: *Peace with Justice: The official documentation of the European Ecumenical Assembly, Basel, Switzerland. 15–21 May, 1989,* Conference of European Churches, 187–198. Geneva: Conference of European Churches.
- Kiril. 1989. »Reconciliation in Europe – Heritage and vision.« V: *Peace with Justice: The official documentation of the European Ecumenical Assembly, Basel, Switzerland. 15–21 May, 1989,* Conference of European Churches, 156–174. Geneva: Conference of European Churches.
- Koncilija, Rudi. 1989. Evropsko ekumensko zborovanje Mir v pravičnosti: Basel, 15–21. maja 1989. *V edinosti: Ekumenski zbornik* 44:134–138.
- Konferenca evropskih Cerkva in Svet evropskih škofovskih konferenc. 1989. *Mir v pravičnosti.* CD 42. Ljubljana: Družina.
- Pavan, Mario. 1989. »Peace with Justice for all creation: Natural environment.« V: *Peace with justice: The official documentation of the European Ecumenical Assembly, Basel, Switzerland. 15–21 May, 1989,* Conference of European Churches, 220–234. Geneva: Conference of European Churches.

- RKC 2007. Krisusova luč razsvetljuje vse – Poročilo s tretjega Evropskega ekumenskega zborovanja – Sibiu 2007. 9. avgusta. <http://aktualno.rkc.si/index.php/content/display/6047> (pridobljeno 5. septembra 2015).
- Wikipedia. 2015a. Patriarch Kirill of Moscow. 19. avgusta. https://en.wikipedia.org/wiki/Patriarch_Kirill_of_Moscow (pridobljeno 6. septembra 2015).
- Wyrwoll, Nikolaus. 1989. »Worship at the European Ecumenical Assembly.« V: *Peace with Justice: The official documentation of the European Ecumenical Assembly, Basel, Switzerland. 15–21 May, 1989, Conference of European Churches, 25–29.* Geneva: Conference of European Churches.

14.2 Drugo Evropsko ekumensko zborovanje

- CEC in CCEE (Conference of European Churches in Consilium Conferentiarum Episcoporum Europae). 1997a. »Christian commitment to reconciliation: Reconciliation – gift of God and source of new life.« V: *Drugi evropski ekumenski zbor in 11. skupščina Konference evropskih Cerkva: Sprava, Božji dar in vir novega življenja*, Teološka fakulteta, signatura F 1039.
- CEC in CCEE (Conference of European Churches in Consilium Conferentiarum Episcoporum Europae). 1997b. »Background to the recommendations for action: The search for visible unity between the churches.« V: *Drugi evropski ekumenski zbor in 11. skupščina Konference evropskih Cerkva: Sprava, Božji dar in vir novega življenja*, Teološka fakulteta, signatura F 1039.
- CEC in CCEE (Konferenca evropskih Cerkva in Svet evropskih škofovskih konferenc). 1997c. *Sprava: Božji dar in izvir novega življenja*. Ljubljana: Družina.
- Karekin I. 1997. »Face to face with ourselves.« V: *Drugi evropski ekumenski zbor in 11. skupščina Konference evropskih Cerkva: Sprava, Božji dar in vir novega življenja*, Teološka fakulteta, signatura F 1039.
- Tadina, Ivanka. 1997. *Sprava na ekumenskem srečanju v Gradcu: Sprava –*

Božji dar in vir novega življenja. *V edinosti: Ekumenski zbornik* 52:42–49.

- Wikipedia. 2015b. Karekin I. 17. julija. https://en.wikipedia.org/wiki/Karekin_I (pridobljeno 1. avgusta 2015).

14.3 Tretje Evropsko ekumensko zborovanje

- Carter, Isabel. 2007. Care for Creation as part of the Christian lifestyle. 8. septembra. <http://www.eea3.org/documenti/fourth/CarterEn.pdf> (pridobljeno 15. aprila 2014).
- CEC (Conference of European Churches). 2001. Charta Oecumenica: Guidelines for the Growing Cooperation among the Churches in Europe. 22. aprila. <http://www.ceceurope.org/introduction/charta-oecumenica/> (pridobljeno 15. aprila 2014).
- CEC in CCEE (Conference of European Churches in Concilium Conferentiarum Episcoporum Europae). 2007a. Care for God's Creation: A Discussion Guide for the Third European Ecumenical Assembly in Sibiu. 8. septembra. <http://www.eea3.org/documenti/fourth/CreationEn.pdf> (pridobljeno 15. aprila 2014).
- CEC in CCEE (Conference of European Churches in Concilium Conferentiarum Episcoporum Europae). 2007b. Youth Statement of St. Maurice presented during the EEA3. 8. septembra. <http://www.eea3.org/documenti/final/YouthstatementEN.pdf> (pridobljeno 15. aprila 2014).
- Christopher. 2007. Christian Theology and Practice in the Time of Environmental Crisis. 8. septembra. <http://www.eea3.org/appuntamenti4.php> (pridobljeno 15. aprila 2014).
- Dolenc, Bogdan. 2007a. Kristusova luč naj razsvetljuje Cerkev, Evropo in ves svet: pomenljiv ekumenski dogodek sredi pravoslavne Romunije. *V edinosti: Ekumenski zbornik* 62:101–108.
- Dolenc, Bogdan. 2007b. Poslanica 3. evropskega ekumenskega zborovanja. *V edinosti: Ekumenski zbornik* 62:109–116.

- European Christian Environmental Network. 2007. Eco Management of Sibiu. 29. avgusta. <http://www.ecen.org/content/eco-management-sibiu> (pridobljeno 15. aprila 2014).
- European Christian Environmental Network. 2011. Flying a forest for Sibiu. 11. junija. <http://www.ecen.org/content/flying-forest-sibiu> (pridobljeno 15. aprila 2014).
- European Wind Energy Association. 2013. Orthodox community embraces renewable energy in the Czech Republic. 28. maja. <http://www.ewea.org/blog/2013/05/orthodox-community-embraces-renewable-energy-in-the-czech-republic/> (pridobljeno 7. septembra 2015).
- Gennadios. 2007. The Light of Christ and the Church. 8. septembra. <http://www.eea3.org/appuntamenti3.php> (pridobljeno 12. maja 2015).
- Wikipedia. 2015c. Christopher of Prague. 20. maja. https://en.wikipedia.org/wiki/Christopher_of_Prague (pridobljeno 9. septembra 2015).
- World Council of Churches. 2014. Vice-moderator of the WCC Central Committee. 11. junija. <http://www.oikoumene.org/en/about-us/organizational-structure/leadership/metropolitan-prof-dr-gennadios-of-sassima>. (pridobljeno 9. septembra 2015).

14.4 Druge reference

- Radio Vatikan. 2015. *Okrožnica 'Laudato si' svetega očeta Frančiška o skrbi za skupni dom.* 22. julija. http://sl.radiovaticana.va/news/2015/07/22/okroznica_laudato_si_svetega_očeta_frančiška_o_skrbi_za_skupen_dom/1160055 (pridobljeno 3. september 2015)
- Globokar, Roman. 2003. Podvrzita si zemljo?: biblični nauk o stvarjenju in ekološka etika. *Tretji dan* 32:18–27.
- *Slovenski veliki leksikon* 2003, 1. izd., s.v. »varstvo okolja«.
- *Katekizem katoliške Cerkve*. 2008. Ljubljana: Družina.

- Pastoralna konstitucija o Cerкви v svetu. 2004. *Koncilski odloki: konstitucije, odloki, izjave, poslanice 2. vaticanskega vesoljnega cerkvenega zbora (1962–1965)*. 570–667. Ljubljana: Družina.
- Svetopisemsko besedilo je vzeto iz Slovenskega standardnega prevoda Svetega pisma (SSP) Copyright © 1996, 2003. Društvo Svetopisemska družba Slovenije, z dovoljenjem. Vse pravice pridržane.